

*A Magyar
Tudományos Akadēmia
palotája*

RÓZSA GYÖRGY

*A Magyar
Tudományos Akadémia
palotája*

BUDAPEST • 1982

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lektorálta Kónya Sándor
F. Csanak Dóra
Fekete Gézáné

ISBN 963 7301 50 X

Felelős kiadó: az MTA Könyvtára főigazgatója
Műszaki szerkesztő: Sasvári Károly

Alak BN/12 – Terjedelem: 9,6 (A/5) ív

Megjelent 1983 – Példányszám: 3000
Készült az MTA KESZ Sokszorosítójában 8213301
F. v.: dr. Héczey Lászlóné

*A Magyar
Tudományos Akadémia
palotája*

TARTALOM

I. A palota építéstörténete	5
II. A palota épülete	9
III. A palota földszintje	13
IV. A palota első emelete	17
V. A palota második emelete	27
Válogatott irodalom	31
KÉPEK	33

I. A PALOTA ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

„Az Akadémia gyönyörű palotája reánk nézve kettős jelentőséggel bír: egyfelől a század harmadik negyedének legsikerültebb építési alkotása a fővárosban; másfelől meg legrégebb tagja annak a hosszú palotasornak, mely az egykor szerény, vidékies jellegű Budapestet a jelenkor legszebb városai közé emelte.” Pulszky Károlynak, a jeles művészettörténésznek 1892-ben megfogalmazott szavai lényegében ma is érvényesen határozzák meg a palota helyét Budapest építészettörténetében és városképében. Erdemes tehát a mai látogató eligazítása céljából kezébe adnunk az épület leírását és keletkezési körülményeinek rövid összefoglalását.

A magyar tudományos élet legfelső irányító szerve, a Magyar Tudományos Akadémia társadalmi kezdeményezésre 1825-ben alakult meg. Működésének első negyven esztendejében nem rendelkezett saját otthonnal, először a mai Gresham-palota helyén állott Deron-, később Nákó-ház első emeletén, majd a Petőfi Sándor utca 3. szám alatti Trattner-Károlyi-ház I. és II. emeletén székelt. Az üléseket a Vármegyeházán, majd felépülése után a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében tartották.

Önálló akadémiai palota felállításának feltételei a negyvennyolcas forradalom bukása után, az ötvenes évek végén teremtdtek meg. Az anyagi kereteket az abszolutizmus elleni nemzeti felbuzdulásra támaszkodó társadalmi mozgalom biztosította. Ekkor a magyar tudomány támogatása az alapítás korához hasonlóan széles körben meg tudta mozgatni a magyar társadalmat. Voltak, akik az új múzeumépület egy részét akarták az akadémia céljára igénybe venni, mások a Múzeum-telek sarkára kívántak új épületet terveztetni. Szerencsére mindkét tervet elvetették és önálló palota emelése mellett döntöttek. Gróf Dessewffy Emil, az Akadémia második elnöke 1859-ben gyűjtést indított az épület céljaira. Ő választotta ki az épület helyét is. A telek, amelyet részben Pest város ajándékából, részben a Dunagőzhajózási Társasággal lebonyolított kedvező csereügylet révén igen jutányosan sikerült megszerezni, a város akkoriban legforgalmasabb és egyik legszebb terén, a Lánchíd pesti hídfőjénél feküdt. Az Akadémia Igazgató Tanácsa háromtagú építési bizottságot nevezett ki, amely Dessewffy mellett báró Eötvös József másodelnökből és gróf Károlyi György alapító tagból, Széchenyi barátjából állott. Az építkezés dolgaiban teljhatalmat kaptak.

A bizottság nyílt pályázat mellőzésével felkérte Henszlmann Imrét (1813–1888), az Akadémia építészettörténettel foglalkozó levelező tagját, Heinrich Ferstelt (1828–1893), a bécsi Votivkirche építőjét és a már jelentős gyakorlattal rendelkező Ybl Miklóst (1814–1891), hogy készítsenek tervet az új épület számára. A Berlinből hazatért fiatal Skalnitzky Antal (1836–1878) és Feszl Frigyes (1821–1884), az akkor épülő pesti Vigadó építésze felszólítás nélkül adtak be terveket. Mivel a benyújtott tervek nem elégítették ki az építőbizottságot, ezért pótlólag a müncheni Leo von Klenze-t (1784–1864), valamint Friedrich August Stüler-t (1806–1865), a berlini Nationalgalerie, a Neues Museum és a stockholmi Nationalmuseum tervezőjét is felkérték a közreműködésre.

Az építési bizottságnak a tervek elbírálásával kapcsolatos tevékenysége széles körű visszhangot váltott ki. A kiterjedt sajtóvitában építészek, művészettörténészek és laikusok egyaránt megszólaltak. El lehet mondani, hogy ez volt az első eset, amikor az építészet közüggvé lett Magyarországon. A vita akörül folyt, hogy a XIX. század második felében egy, a tudományos élet irányítására hivatott intézmény székházának kialakításához a historizmus neogotikus vagy neoreneszánsz irányzata a megfelelőbb-e. Emellett felkeltette az érdeklődést a magyar nemzeti építészeti stílus problémái iránt is.

A Gerster Károllyal (1819–1867) és Frey Lajossal (1829–1877) együttműködő és Ipolyi Arnoldtól is támogatott Henszlmann, valamint Ferstel és Feszl a neogotikus, a többiek a neoreneszánsz változatot képviselték. Henszlmann véleménye szerint a neoreneszánsz „a görög stylnek harmadik kézből reánk jutott elkorcsosodása” és nélkülözi a nemzeti jellemvonásokat. Ő a magyar nemzeti múlt jellegzetes műformáját tévesen a gótikában látta. A vele szembenálló felfogást gróf Waldstein János, Széchenyi barátja fogalmazta meg a legpregnansabban: „vannak és lehetnek góth-szerű indóházak, pályaudvarok, őrházak, ezek nem mondanak semmit; de góth akadémiák nem lehetnek, mert ezeknek kell mondaniok valamit és ezt góth-stylben kifejezni nem lehet.” Amikor a terveknek a Nemzeti Múzeumban való bemutatása, a sajtóban való közzététele és heves hírlapi viták után Stülernek kétségtelenül legcélszerűbb, a helyi adottságok figyelembevételével módosított tervét fogadták el, Budapestet a XIX. század második felének első monumentális középületével tették gazdagabbá. Világos elrendezése, arányainak nemes harmóniája és szerencsés távlati hatása ma is a Duna-parti városkép egyik kiemelkedő pontjává teszik. Bár a külföldinek juttatott megbízással azok véleménye nyert megerősítést, akik szerint a magyar építészek abban az időben ilyen volumenű feladat megoldására képtelenek voltak, de az is tény, hogy a széles körű vita és Stü-

ler műve fellendülést hozott a magyar építészet fejlődésében. Az elmúlt korok stílusai feletti esztétikai vita mellett ma azt is furcsának találjuk, hogy elméleti tudós – igaz, gyakorló építésszel együttműködve – építészeti tervezésben vegyen részt.

A már idézett Pulszky Károly a késői eklektika felfogását fogalmazta meg a századfordulón: „Ki kételkedik ma már azon, hogy bármelyik stílusban ne lehessen monumentális palotát a gyakorlati igények kielégítésével alkotni, és ki nem tudja azt, hogy az egyik épp annyira vagy épp oly kevésbé speciálisan magyar, mint a másik; hogy a különféle építészeti stílusok nem egyes nemzetek tulajdonai, hanem közös örökségei a modern műveltségnek, melyből minden építész a megoldandó feladat követelményei szerint merít.”

Az építés, amelyet Stüler helyett Ybl és Skalnitzky vezetett, 1862 áprilistól 1865-ig tartott. Anyagi okokból a telek hátsó részére bérház épült, amelyet Ybl tervei alapján 1863-tól 1864-ig a palotánál is építésvezetőként működő Diescher József (1811 körül – 1874) épített fel. Az összes költségek a telekkel és a bérházzal együtt 1 000 000 forintra rúgtak. Bár a heti üléseket már korábban is a befejezetlen palotában tartották, az ünnepélyes felavatásra csak 1865. december 11-én került sor. Az ünnepély emlékét a bécsi Karl Radnitzky (1818–1901) emlékérmé, Schrecker Ignác az Akadémia 250 tagjának arcképét tartalmazó fényképalbuma, valamint az „Emlékkönyv a Magyar Tudományos Akadémia Palotájának megnyitási ünnepségére” című kiadvány örökíti meg (Pest, 1865).

Az akadémiai palota tervezésekor a felső emeleteket már számításba vették az Esterházy Képtár letétként Pestre hozott anyagának elhelyezése céljára. Ez ugyan nem állott kapcsolatban a tudós társaság eredeti rendeltetésével, de átmenetileg megoldotta, hogy a magyar társadalom anyagi áldozatvállalása a kulturális területen szintén alapvetően fontos képzőművészeti gyűjtemény bemutatását lehetővé tegye. A Képtárat 1865. december 12-én nyitották meg a palota öt második és kilenc harmadik emeleti termében. 1871-ben azután a magyar állam az egész gyűjteményt megvásárolta és az Országos Képtár néven a mai Szépművészeti Múzeum alapjává vált.

1869. február 5-én az épületben tűz ütött ki, ezért Ybl a tetőzetet vasszerkezetűre cserélte ki. Az épületben nyert elhelyezést a Képzőművészeti Társulat is Népköztársaság- (Andrássy) úti palotájának felépüléséig, 1865-től 1876-ig. 1906 után, mikor a Szépművészeti Múzeum elkészült, a megürült kiállítási helyiségeket az 1884-ben alapított Történelmi Képcsarnok kapta meg. Kiállítása 1907. június 4-én nyílt meg és a tízes évek végének rövid megszakítása után egészen a második világ-

háborúig nyitva is maradt, amikor az anyagot a Nemzeti Múzeumba költöztették. Mind az Esterházy Képtár, mind a Képcsarnok kiállításairól fennmaradt egykorú ábrázolások értékes dokumentumai a korabeli képzőművészeti kiállítás-rendezési módszernek.

A fenti intézményeken kívül a palota hosszabb-rövidebb ideig szállást adott az Országgyűlés bizottságainak, a Benczur-féle festészeti mesteriskolának (1883-tól), az állami női festőiskolának (1888-tól), a Kisfaludy Társaságnak (1865-től), a Természettudományi Társulatnak és a hetvenes években a Műemlékek Országos Bizottságának is.

A második világháborúban az épület súlyos károkat szenvedett. Helyreállítása több fázisban történt. 1948–49-ben a külsőt és a földszinti helyiségeket, 1950-ben az első emeletet és a kéziratárát, 1954-ben a díszterem falképeit, 1958-ban a második emeleti helyiségeket állították helyre. 1963-ban ismét szükségessé vált a külső helyreállítás.

II. A PALOTA ÉPÜLETE

Az Akadémia palotájának négyzetes udvart körülfogó, nyugodt arányú, monumentális tömbje keletkezése idején a főváros egyik legjelentősebb terének leghangsúlyosabb épülete volt. Világos elrendezésű és harmonikus tagozású homlokzata ma is fontos eleme a Duna-parti városképnek. Tervezője, Stüler, a klasszicista Schinkel tanítványa és a XIX. századi porosz építőművészet utolsó reprezentatív képviselője, budapesti épületével élete egyik főművét alkotta meg. Rajta a hellenizmus és az északolasz reneszánsz elemeit egyesítette. A stockholmi Nemzeti Múzeum keskenyebb és alacsonyabb középrizalitjával és a 6–6 tengelyes oldalszárnyakkal inkább a horizontális irányt hangsúlyozza, felülete sokkal nyugodtabb, mint a reprezentatívabb budapesti palotáé. Stockholmban a klasszicista jellegű tömeghatás és a historizáló díszítőelemek ellentétben állanak egymással.

A Roosevelt térre néző főhomlokzat szélessége 58 méter, az Akadémia utcaié és a Dunára nézőé egyformán 51 méter. A rizalit magassága 28, az oldalszárnyaké 22 méter. A kiemelt rendeltetésű, legfontosabb belső teret, a dísztermet magába foglaló középrizalit 5 tengelyes és három emelet magas. Vörösmárvány lépcsők felett öt árkádníylásból a három középsőben nyílnak az épület belsejébe vezető kapuk. A boltívek feletti ballusztrádos nyílt erkély a díszteremből közelíthető meg. A díszterem magasságának megfelelően két emeletet összefogó páros korintuszi oszlopok tagolják a rizalit középső részét, míg a széleken oszlopok helyett falpillérek állnak. Az oszlopos középrizalit az építés idején a teret délről lezáró Lloyd-palota oszlopos, timpanonos klasszicista középső részének felelt meg. A kannelurás oszlop- és pillértörzseket az alsó harmadban groteszk faragás, a fejezeteket félalakok díszítik. A középső ablak felett lebegő angyalok tartják a koronás magyar címet. Ez és a többi ablak feletti géniusz Izsó Miklósnak (1831–1875), a XIX. század kiváló magyar szobrászának munkái. Az ablakok feletti feliratok a következőképpen hangzanak: HAZAFIAK ALAPÍTOTTÁK / MDCCCXXV. – MŰKÖDNI KEZDETT / MDCCCXXXI. – NEMZETI RÉSZVÉTE EMELTE / MDCCCLX. – HÁZA FELÉPÜLT / MDCCCLXIV. A főemeletet lezáró párkány – MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA-felirattal – tartja a felső emelet szintén korintuszi, de méreteikben és díszítésükben szerényebb kivitelű páros oszlopait, illetve a széleken pilléreit. Az oszlopközökben szobrok állnak, a felettük levő részt medaillonba

foglalt terrakotta Apollo és Minerva fejek díszítik. Az attikai koszorúpárkány hármastagozású főgerendája felett csigás gyámkövek tartják a főpárkányt. A rizalitot zömök pillérű attika zárja le. Sarkain terrakotta szfinkszek állottak, ezeket azonban idők folyamán sérüléseik miatt eltávolították. A rizalit oldalfalain csupán a földszinten nyílik egy-egy félköríves ablak, egyébként csak a korintuszi falpillérek és fejezeteik között a homlokzatról átfutó terrakotta fríz élénkíti felületüket. A négy-négy tengelyes oldalszárnyak homlokzatai csak kétemeletesek és a rizalinnál jóval egyszerűbbek. A pinceablakok kivételével az ablakok itt félkörívesen záródnak, a felső emeleteken kettősek. A főemelet nagyobb, korintuszi falpillérekkel váltakozó ablakainak hangsúlyát a rizalit erkélyballusztrádját folytató bábsor is növeli. A lezáró bábos attika is folytatódik az oldalszárnyakon, csak a rizalittól eltérően a második emelet magasságában. Az oldalszárnyakat a földszinten egy-egy tükrös rusztikájú falpillér zárja le, amely az emeleten léces keretű toszkán falpillérben folytatódik. A második emelet két szélén Galilei, illetve a nyelvész Révai Miklós terrakotta szobra áll, az attika felett viszont egy-egy kandeláber emeli ki a sarkot. A koronázó párkány megoldása a rizalitéhoz hasonló.

*

Az egyszerűbb Akadémia utcai homlokzat 15 tengelyes, a balról számított kilencedik tengelyben kapuval. A felületet a párkányokon kívül a félköríves ablakokkal váltakozó korintuszi falpillérek tagolják. Az első emeleten az ablakok alatt a főhomlokzat bábos korlátja folytatódik. Az ablakok a földszinten alacsonyabbak a homlokzatéinál, felettük a mezzanin személyzeti lakásainak kis, négy-szögletes ablakai nyílnak. A második emelet ablakai itt is kettősek. A sarkokon Descartes és Leibniz szobrai állanak.

A Duna-parti homlokzat 13 tengelyes. A középső három nagyobb ablakot a heti ülésteremnek megfelelően négy tükrös rusztikájú falpillér emeli ki. Az oszlopokat léces keretű toszkán pilaszterek közé fogott oszlopok keretezik. A második emeleten az oszlopok felett szobrokat találunk. Az oldalhomlokzat ablakai mindkét emeleten korintizáló falpillérekkel váltakoznak, az első emelet ablakait itt is balusztrádsor díszíti. Itt is megtaláljuk a bábos attikát, sarkain kandeláberekkel, mint az Akadémia utcai homlokzaton. A második emelet sarkain Newton és Raffaello terrakotta szobra állott, utóbbit, mely a második világháborúban megsérült, Palotai Gyula (1911–1976) Lomonoszov szobrával pótolták.

*

A dunai homlokzat második emeletének és a főhomlokzat harmadik emeletének a tudományokat megszemélyesítő allegorikus szoboralakjai balról jobb felé haladva a következők: Archaeologia, Poesis, Cosmographia, Politica – Jurisprudentia, Historia, Physiographia, Mathematica, Philosophia, Philologia (Régészet, Költészet, Földrajz, Politika – Jogtudomány, Történelem, Természettudomány, Matematika, Filozófia és Nyelvtudomány). Az eredeti szobrok közül Révai Miklósét Izsó, a többit a Thorwaldsen-tanítvány Emil Wolf (1802–1879) és más német szobrászok mintái nyomán a charlottenburgi Ernst March-cég készítette terrakottából. A homlokzatok allegorikus szobrai és dekoratív részletei sokszorosítások, más épületekre is kerültek belőlük példányok. Maga a palota téglából épült, csak a homlokzatot borítják faragott kövek. A talpazat hazai vörös márványból, a díszítőelemek siklósi és bükkösi márványból készültek. Az építésvezető Diescher József és Izsó mellett a kőműves és márványfaragó munkákban a következő hazai mesterek vettek részt: Halász László (1820 körül – 1882 körül), Marschalkó János (1819–1877), Kauser János (1817–?), Gerenday Antal (1818–1887), Hofhauser Lajos, Szlavek Vencel, Kehlendorfer József, Vogl I. és a trieszti Opnich kőfaragó.

*

Az Akadémia utcai homlokzatnak a Roosevelttér felé eső végén került elhelyezésre az Akadémia megalapításának jelenetét megörökítő emléktábla, Holló Barnabás (1866–1917), a magyar emlékműszobrászat jelentős alakjának műve. Az emléktábla elhelyezésének gondolata már 1884-ben felmerült, de konkrét javaslatot csak 1891. február 15-én tett rá báró Eötvös Lóránd. 1893. január 15-én leplezték le. Az emléktábla 2 méter magas, 5 méter széles, öntését a Beschorner-cég végezte és összesen 11 000 forintba került.

Holló Barnabásnak állott ugyan egy minta rendelkezésére Vinzenz Katzlernek (1823–1882) Kotsányi László 1860-ban megjelent Széchenyi életrajzát illusztráló litográfiájában, de azt nem volt nehéz felülmúlnia. A kompozíciót vízszintesen felező hosszú asztal rokokó díszítésű teremben áll, jobb oldalt két árkádos nyíláson keresztül kilátás nyílik a pozsonyi várra az országgyűlés színhelyét emlékeztetünkbe idézve. A mester az egyes résztvevők arcvonásait lehetőség szerint hiteles források felhasználásával mintázta meg. Az asztalnak a szemlélő felé eső oldalán a középtől kissé jobbra áll Széchenyi huszártisztji egyenruhában, amint éppen felajánlja egyévi jövedelmét az Akadémia céljaira.

A bal szélén Kolozsváry Miklós és Szoboszlai Pap István református lelkész állnak, közöttük Balogh János barsi követ feje látszik. Az asztalfőn ül Máriássy István gömöri követ, a kerületi ülés elnöke, háta mögött Döbrentei Gábor, Takács Gáspár és Bartal György Pozsony megyei követek láthatók. Az asztal innenső oldalán, háttal a szemlélőnek Felsőbüki Nagy Pál Sopron megyei követ ül, akinek az imént elhangzott szavai a hallgatóságot még feszültségben tartják. Az asztal túlsó oldalán — Nagy Pál ülő és Széchenyi álló alakja között — gróf Dessewffy József Szabolcs megyei, gróf Andrássy György Torna megyei és báró Vay Ábrahám Borsod megyei követek ülnek. Az utóbbi kettő kiemelt helyét nyilván a Széchenyiét közvetlenül követő, jelentős adományuknak köszönhetik. Széchenyi után a túlsó oldalon Platthy Mihály barsi követ, jegyzőkönyvvezető ülő alakja következik. A jobb szélén állók csoportjából gróf Károlyi György érvényesül a legjobban — nála is a tekintélyes adomány volt a kiemelés oka —, rajta kívül Esterházy Mihály és Perényi Zsigmond beregi követ állnak, míg báró Wesselényi Miklós ülő alakja hatásosan zárja le a világosan áttekinthető, sikerült kompozíciót, amely történelmi dombozműszobrászatunk jelentős alkotása és az esemény méltó megörökítése.

III. A PALOTA FÖLDSZINTJE

A főkapun át a négy-négy oszloppárral három hajóra osztott előcsarnokba jutunk, amelyet a hosszanti szárnyakat összekötő s hét lépcsőfokkal magasabb folyosótól három árkádníylás választ el. Az előcsarnok falain az oszlopoknak márvány pilaszterek felelnek meg, ezek talapzata a folyosót elválasztó korlát alsó részéhez hasonlóan műmárványból készült. A hevederíveket és keresztbordákat fonatos gipszdomborművek díszítik. Az eddig felsorolt mesterek mellett a padozatot, illetve a műmárványozást a bécsi Odorico Odorico és a pesti Rojcsék testvérek készítették. Az előcsarnok többször volt ünnepélyes temetés színhelye. Itt ravatalozták fel – többek között – a politikus Deák Ferencet (1876), Arany János főtitkárt (1882), Gyulai Pál irodalomtörténészt (1909), Mikszáth Kálmánt, a kiváló prózaíró (1910) és Kodály Zoltánt (1967).

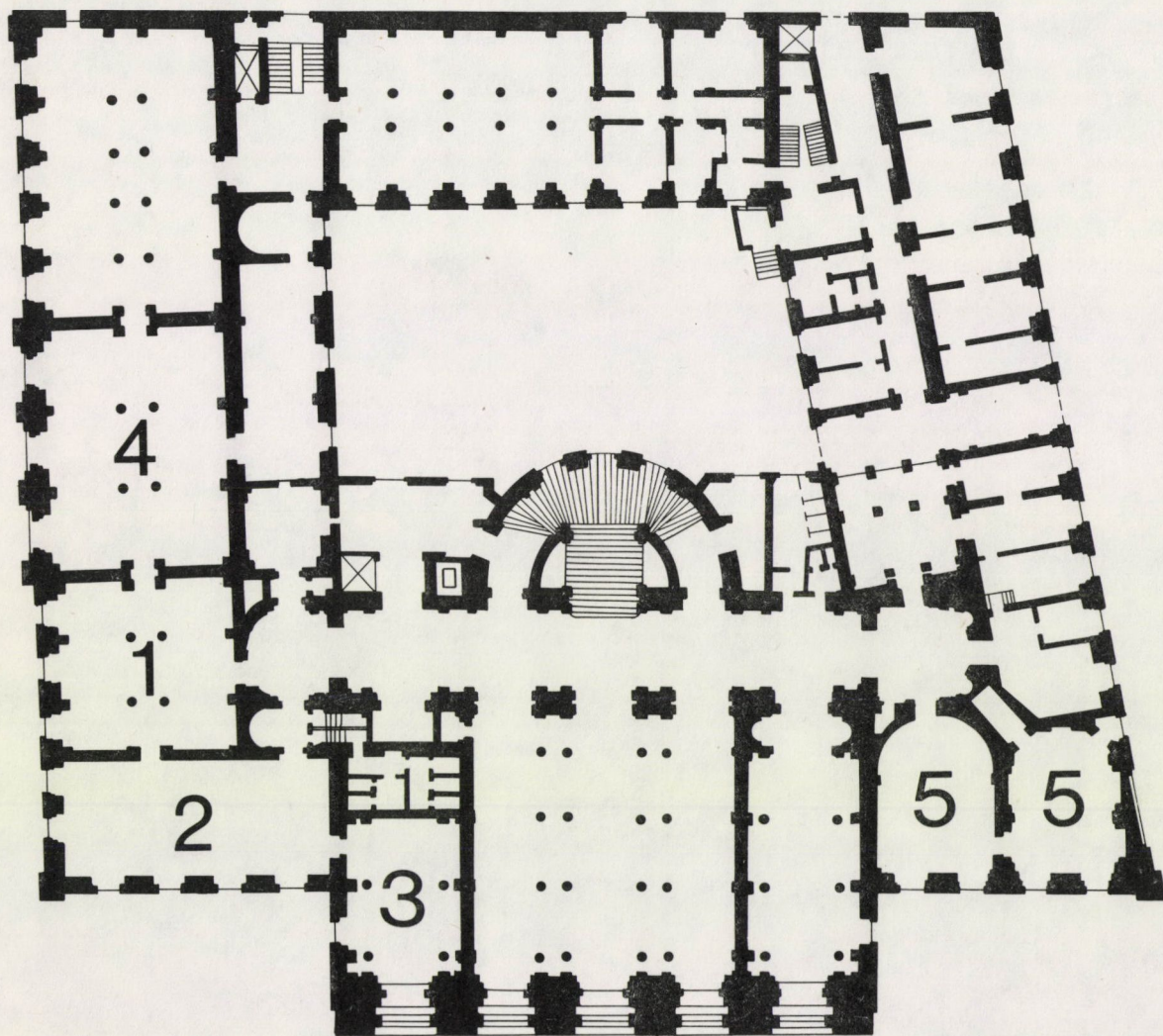
Az előcsarnokból fehér márvány báboskorláttal elválasztott keresztfolyosó vezet az Akadémiai Könyvtár helyiségeibe. Az ország egyik legrégebb és legnagyobb közkönyvtárát gróf Teleki József 1826-ban alapította. Jelenlegi feladata kettős: egyrészt anyaga és nemzetközi kapcsolatai révén a tudományos kutatást támogatja, másrészt az akadémiai intézetek könyvtáraival kapcsolatban ellátja a hálózati könyvtári központ feladatkörét. Folyóíráttára a humán tudományok területén az ország legjelentősebb gyűjteménye.

A folyosóról bal felé fordulva kis előtérbe jutunk, amelyben az alapító Teleki József és Toldy Ferenc főtitkár és első főkönyvtáros szobra áll, az előbbi Ferenczy István (1792–1856), az utóbbi Stróbl Alajos (1856–1926) műve. A katalógustermet Hunfalvy Pál (Wellmann Róberttől; 1866–1946), Toldy Ferenc (másolat), Szily Kálmán (Biczó Gézáttól; 1853–1907), Heller Ágost (Boruth Andortól; 1873–1955) és Szinnyei József portréja (Tury Gyulától; 1866–1932) díszíti. A nagyolvasóban található képmások: Kőrösi Csoma Sándor (másolat), Batsányi János (másolat), Bolyai Farkas (másolat), Elischer Boldizsár Balló Edétől (1859–1936) és Széchenyi István (másolat). A Teleki-család emléktábláját Marschalkó János, Ráth Györgyét a Gerenday-cég, Reiner Zsigmond, Sándor István, Siskovits Tamás, Semsey Andor és Vigyázó Ferenc közös emléktábláját Jálics Ernő (1895–1964) készítette. A folyóirat olvasóban függő képmások a következők: Bérczy Károly és Gaál József, mindkettő Roskovics Ignáttól (1854–1915), Lukács Mó-

ric Székely Bertalantól (1835–1910) és Győry Sándor Heinrich Edétől (1819–1885).

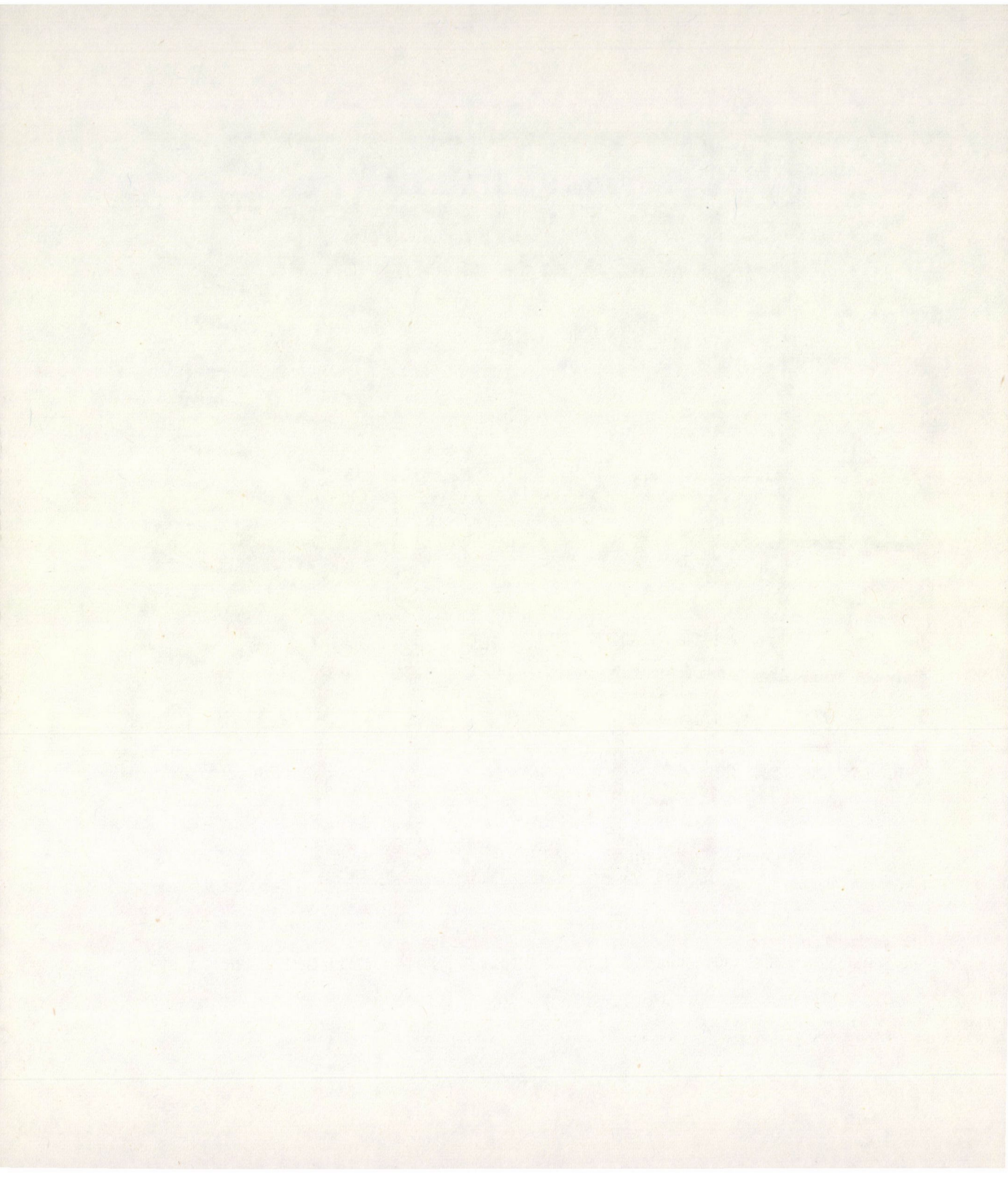
Ha az előcsarnokból jobbra fordulunk, az 1951-ben megnyílt, nemzetközi tekintélyű Keleti Gyűjteménybe jutunk. Az értékes Kézirattár, amely a Régi Könyvek Gyűjteményével közös osztályt alkot, az első emeleten található az udvarból induló lépcsőn keresztül. A falait díszítő műtárgyak közül Balassi Bálint képmását emelnénk ki, amelyet Biczó Géza másolt az esztergomi Balassi Bálint Múzeum egykorú eredetije nyomán.

Visszatérve a díszes előcsarnokba, ebből a főbejárattal szemben a lépcsőházba érünk. Bár viszonylag kevés hely állott rendelkezésre, ügyes kihasználása révén mégis sikerült ünnepélyes hatást elérni. Az Egyetemi Könyvtár tíz évvel később épült lépcsőházában Skalnitzky Antal ugyanezt a megoldást követte. A lépcsőház félkör alakú zárófala az udvarra nyúlik. A fehér karszt márvány lépcsőfokokból kialakított lépcső alsó, egyenes szakasza három félköríves ablakon át kapja a világságot. Félemelet magasságban a lépcső kétfelé ágazik és íves karokkal vezet az első emeletre. A fordulót tartó pillérek toszkán tagozatúak. A fordulón Széchenyi István márvány mellszobrát, Dunaiszky László (1822–1904) 1877-ben keletkezett művét helyezték el. Az oldalfalak pilaszterei és a félköríves nyílások boltíveit tartó veronai vörösmárvány oszlopok rozettás, illetve korintizáló díszítésűek. A lépcső korlátja műmárvány talapzaton áll és aranyozott öntöttvasból készült a pesti Schlick gyárban.

Földszinti alaprajz

(1. Katalógusterem. 2. Olvasóterem. 3. Folyóírat olvasó. 4. Raktár. 5. Keleti Gyűjtemény)

IV. A PALOTA ELSŐ EMELETE

Az első emeleti folyosó arabeszkes díszítésű hevederíveit kannelurás, páros ión oszlopok tartják. A lépcsővel szembeni falon három szoborfülke helyezkedik el. Keretüket stukkó talapzaton álló pécsi vörösmárvány oszloppárok és mögöttük szintén korintizáló pilaszterek alkotják. A pilaszterek fejezeteit arabeszkes fríz köti össze, a fülkék ímezőit kandelábert és szirént ábrázoló gipszdombormű tölti ki. A középső szoborfülkében áll Arany János mellszobra, Izsó Miklós a Nemzeti Múzeumban őrzött márvány eredetijének gipsz másolata. Bal oldalt a palota tervezőjének, Stülernek márvány mellszobrát láthatjuk, amelynek felállítását a mester halálhírére, 1865. október 30-án határozták el. Izsó Miklós faragta a berlini Hermann Schievelbein (1817–1867) eredetije nyomán. A jobboldali fülkében helyezték el Holló Barnabás 1910-ben készült Mikszáth mellszobrát.

A fülkék között két, reneszánsz gipszkeretbe foglalt, díszesen faragott ajtó vezet a díszterembe. Az ajtókra és a díszterem falburkolatára felhasznált mahagóni faanyagot László Károly Mexikóba kivándorolt honfitársunk ajándékozta.

*

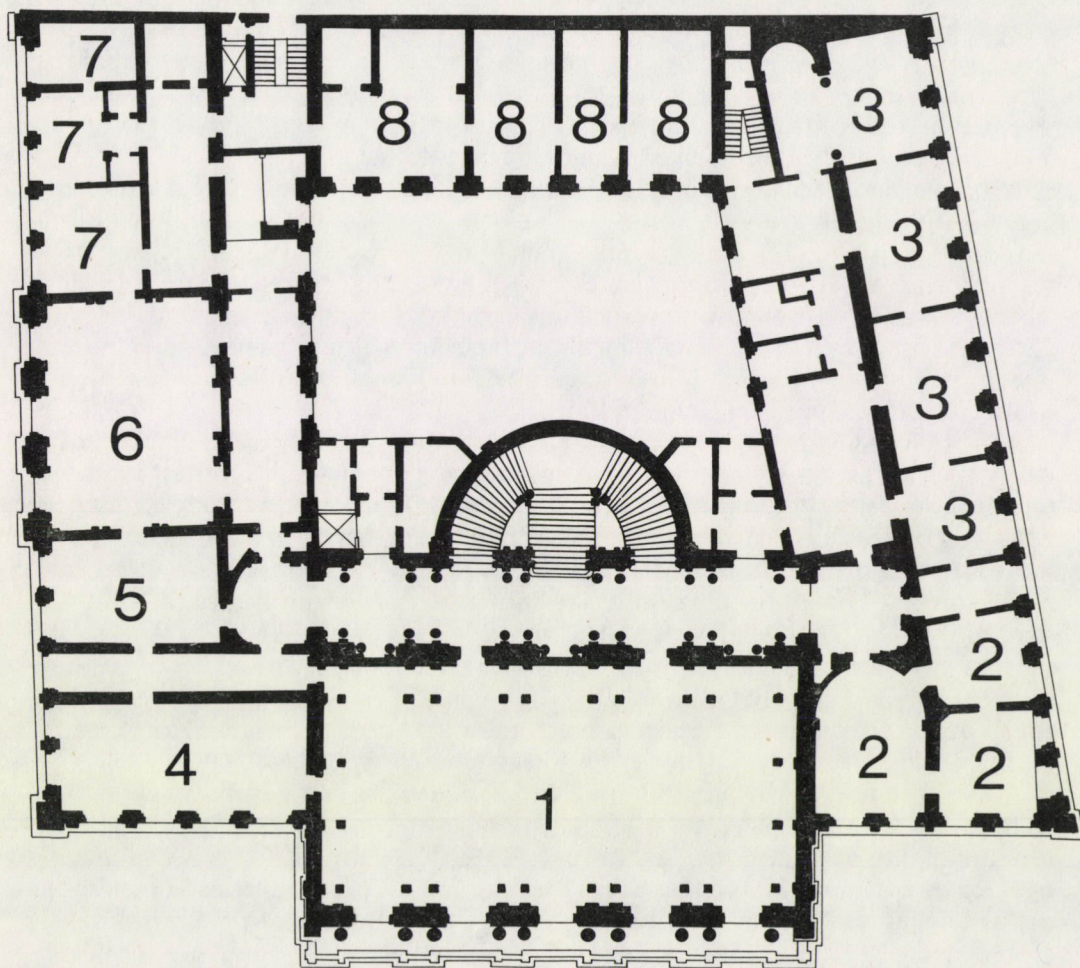
A 35 méter hosszú, 17 méter széles és két emelet magas *Díszterem* a palota leg-reprezentatívabb belső tere. Nemes anyagból, salzburgi vörös márványból csak a három oldalon elhelyezkedő karzatot tartó oszlopok készültek. Az olcsó anyagból, gyárilag előállított részletek (pl. a kariatidák), amelyeket eredetileg ideiglenes megoldásként, takarékoságból alkalmaztak, máig megmaradtak és zavarják a terem összhatását. A vászonnal bélelt gipszből készült szobrokat berlini minták alapján a már többször említett Marschalkó János öntötte. Mivel a terem elsősorban nappali használatra szánták, az emelvény eredetileg az ablakok előtt állott. Bohus Jánosné, a világosi fegyverletétel szemtanújának felhívására 75x75 cm-es négyzetként „honleányok” hímezték a szőnyeget rá.

A díszterem falképekkel való díszítésének gondolata már korán felmerült. Eötvös József elnök a megnyitó beszédben a következőket mondotta: „Midőn a tudomány diadallal tartja bevonulását a házba, mellyel a nemzet azt megajándékozá, nyissuk azt meg a hazai művészetnek is. Szébb tér ereje megfeszítésére nem

nyílhatik, mint az Akadémia felékesítése körül, a nemzetnek viszont a hazai művészet felkarolására hálásabb, szebb alkalom, mint ennek létesítése, nem kínálkozik.”

A falképek programjának meghatározására létrehozott bizottság Eötvös Józsefből, Trefort Ágostonból, Horváth Mihályból, Ipolyi Arnoldból és Fraknói Vilmosból állott, tehát a magyar történelmi festészet kialakulásán munkálkodó valamennyi tudós, író és politikus szerepelt benne. A program megfogalmazása Ipolyi Arnold munkája volt. Eredetileg Munkácsy Mihályt (1844–1900), Benczur Gyulát (1844–1920), illetve a Münchenben tanuló Liezenmayer Sándort (1839–1898) kívánták a munkával megbízni, de ők nem tudtak a megvalósításra időt szakítani. A díszterem falképeit így Lotz Károly (1833–1904), a magyar monumentális festészet egyik vezető mestere festette. Anyagi alapját gyűjtés útján teremtették meg. Az al secco technikával készült képeket aranyozott gipsz-dekoráció veszi körül, amely Schickedanz Albert építész (1846–1915), a Hősök tere művészi kialakítójának terve alapján Götz Adolf iparrajziskolai tanár munkája. A festmények három fázisban készültek: a mennyezet allegóriái 1887-ben, a dunai fal hármasképe 1887–1888-ban, a szemben levő pedig 1891-ben. Az ablakokkal és így eredetileg az emelvénnel szembeni, tehát a főfalra a magyar irodalomtörténetnek a barokkot követő korszakából terveztek falképet Bessenyei György, Széchenyi és Kosuth alakjával, ez azonban sohasem készült el. Az a körülmény, hogy a magyar tudomány fellegvárába irodalomtörténeti témájú falképek kerültek, szoros kapcsolatban áll az Akadémia feladatáról az alapítás korában és a XIX. század folyamán uralkodó felfogással, amely az intézet feladatát a tudományos haladás előmozdítása mellett a magyar nyelv fejlesztésében látta.

A rövidebb oldalfalakat díszítő falképek triptichonok, pillérekkel tagolt hármassort fog össze a háttér építészeti kialakítása egy egységgé. A dunai oldalon román templom apszisára emlékeztető építmény a közös háttére a Szent István, Könyves Kálmán és Nagy Lajos korát ábrázoló képeknek. Kiemelt helyzete következtében a csavart oszlopos román oltársátor előtt álló István király a főalakja mindhárom kompozíciónak. Bíborszínű ruhát visel, fejét a valószínűleg ábrázolt magyar királyi korona, vállát a koronázási palást díszíti. Bal kezével a kettős keresztet mutat, a jobbal az előtte térdeplő Imre herceggel teremt kapcsolatot, aki bíborvörös dolmányt és kék bélésű fehér palástot visel és az Intelmek tekercsét tartja kezében. Imre mellett püspöki ornátusban Gellért áll, balra az előtérben Walter és Henrik pannonthalmi magiszterek jelennek meg. A háttérben balra egy ifjú mellett Hartvik, István életrajzírója látszik. Az előtér közepén román stílusú ke-

Első emeleti alaprajz

(1. Díszterem. 2. Elnökség. 3. Tudósklub. 4. Elnöki Tanácssterem. 5. Képes Terem. 6. Felolvasó Terem. 7. Főtitkári Hivatal. 8. Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye)

resztelőkútnak támasztva feliratos kő fekszik „EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRE!” szöveggel. A királytól jobbra egy barnaruhás szerzetes a kettős keresztet emeli magasra, mögötte pedig egy szerzetes-építész a székesfehérvári székesegyház modelljét mutatja be. Jobbszáron a középtérben egy őszhajú szerzetes egy fiút és egy leányt oktat, mögöttük egy kámzsás hegedűs feje tűnik elő.

A baloldali képen Könyves Kálmán király a középponti alak, aki a jobb kezében tartott törvénykönyvre mutatva tiltakozik az előtér bal oldalán készülő bozorkányégetés ellen. Dolmánya sárga, vállán lilabélésű kék palástot, fején keresztet abroncskoronát visel. Jobbra az előtérben egy lantját összetörő igric és a kardját leeresztve tartó harcos a pogány kultúra legyőzését állítják szemünk elé. Mögöttük Szent Margit és Rogerius mester, a tatárjárást megörökítő Carmen miserabile szerzője magasodik ki. Baloldalt a szószéken Temesvári Pelbárt szónokol, míg a háttérrel világi és egyházi személyek népesítik be.

A jobboldali kép I. Lajos korába vezeti a szemlélőt. A király sárga dolmányos és kék köpenyes alakja Kálmán királlyal egyenlő magasságban áll a festett lépcsőzet tetején és éppen a pécsi egyetem modelljét szemléli, amelyet az építész mutat be neki. A kor ábrázoló művészetét a nagyváradi Szent László szobor modellje és a háttérben dolgozó freskófestő alakja idézi. A festett karzaton látható keleti öltözetű figurák a középkori misztériumjátékok szereplőit jelenítik meg. A király kíséretéből a hős Toldi Miklós szakállas, pirosruhás alakja emelkedik ki. A kép jobb oldalán egy öreg paraszt a kompozíció eszmei középpontja. Az ő elbeszélését hallgató egyháziak csoportját a krónikaíró Anonymus, Tamás spalatói esperes és Thuróczy János alkotják. Az előtérben balra a domonkosrendi Julianus barát, az őshazában maradt magyarok felfedezője áll egy társa kíséretében.

A szemben levő falon látható hármaskép a reneszánsz és a barokk századait foglalja össze. A formai egységet a loggiás, középen nyitott reneszánsz csarnok festett architektúrája biztosítja. A középső kép külön háttérrel kap a zöld függönyvel lezárt és Korvin Mátyás világhírű könyvtárára, a Corvinára utaló könyvespolccal, amelynek párkányán Homérosz és Julius Cézár mellszobrait helyezték el. Az előtér csendéletében a könyvek és nyomdagép mellett a földgömbbel a természettudomány is megjelenik. A király magas trónusának hátlapját a XV. századi textilművészet értékes emléke, az Erdődy-féle trónkárpit díszíti. Az uralkodó ruházata: aranybrokát dolmány felett kék bársonypalást. Tőle jobbra udvarának olasz származású tagjai, így Filippo Lippi, kezében egy Madonna-képpel, az antik Herkules szobor előtt a történészek csoportja a ferrarai Luigi Carbóval, a könyvét éppen felajánló Bonfinivel, Galeotto Marzióval és Ransanus-szal. Baloldalt az udvar

magyar tagjai. Bíborosi ruhájáról és a pozsonyi Academia Istropolitana alapítóleveléről Vitéz Jánost, lila reverendájáról Janus Pannoniust ismerhetjük fel, míg a háttérben Bakócz Tamás profilja tűnik elő. Az előtér bal oldalát a Metamorphosis Transylvaniae szerzője, báró Apor Péter és az első növényteni író, Beythe István alakja tölti ki. A művész jelzése a bal alsó sarokban olvasható: Lotz K. 1891.

A hármaskép baloldali része a reformáció és ellenreformáció fontosabb szereplőit foglalja össze, középpontban Pázmány Péterrel. Mögötte jobbra Telegdy Miklós pécsi püspök és Káldy György jezsuita bibliafordító jelenik meg. A jobb szélen a jogtudós Verbőczy István jobbra fordult alakja látszik, őt sárga dolmányáról és kék mentéjéről ismerhetjük fel. Mellette Forgách Ferenc váradi püspök, történetíró ül, míg az emelvényen a történész Verancsics Antalt és Istvánffy Miklóst láthatjuk. A lépcsőn Károli Gáspár, a protestáns bibliafordító ül könyvébe mélyedve. A baloldali csoport szereplőit a reformáció vezető egyéniségei közül választotta ki a művész, illetőleg a megrendelő: Dávid Ferenc, Erdősi Sylvester János, Gelei Katona István, Alvinczy Péter és Czeglédy János személyében. Lotz feladata talán itt volt a legnehezebb, mivel a szereplőkről alig maradt ránk hiteles kép. A karzaton Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és Lórántffy Zsuzsanna, mögöttük Kemény János és Heltai Gáspár alakja tűnik elő.

A jobboldali képen a költő és hadvezér Zrínyi Miklós alakja dominál. Mögötte Gyöngyössy János és Listius László költők ismerhetők fel. Jobboldalt II. Rákóczi Ferenc fejedelem, Mikes Kelemen, Rimai János és Faludy Ferenc, baloldalt Haller János, Rozsnyai Dávid és Ilosvai Selymes Péter jelenítik meg a magyar barokk irodalmat. Itt is benépesül a festett karzat. Sztáray Mihály pecsétes oklevelet tart, Széchy Máriát, a murányi Vénuszt Gyöngyössy tekintetének irányát követve találhatjuk meg. Rajtuk kívül a karzaton látható még Felvinczy Sándor és Pekri Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia költőnő. Balassi Bálint, a kiváló reneszánsz költő a lépcsőn lefelé halad, Zrínyinek hátat fordítva, baloldalt az emelvényen pedig a XVI. századi történetünk megéneklője, Tinódi Lantos Sebestyén foglal helyet.

Lotz Károly falképeinek megkomponálásánál szakított a barokk monumentális festészet hagyományaival, mellőzte a földöntúli elemet képeiről. Mintaképe Raffaello volt, aki a vatikáni Stanza della Segnatura Parnasszusán történeti személyeket ábrázolt idealizált csoportképen, tehát olyan összeállításban, ahogyan azok sohasem szerepeltek együtt. Megrendelői a magyar kultúrtörténet, illetve irodalomtörténet kiemelkedő alakjainak bemutatását várták tőle. Ez, főleg a középkori részen, reprezentatív, személyes vonásokkal ábrázolható íróegyénségek hiányában nem volt megoldható. Ezért inkább egy-egy uralkodó alakjával jellemzett egy-egy

korszakot, s az irodalom képviselőit a kíséretben helyezte el. A képeken az ábrázolt történeti alakokat abban a formában kellett megjelenítenie, ahogyan azok a XIX. század végének történeti köztudatában éltek, de nem epikusan, cselekvés közben, hanem történeti jelentőségüknek, illetve egyéniségüknek megfelelő helyzetben, statikusan. A historizmus korának idealizáló történetfelfogásával nem állott ellentétben, hogy térben vagy időben egymástól távoli személyek együtt jelennek meg a festményeken (pl. Könyves Kálmán és a XV. századi Temesvári Pelbárt stb). A kapcsolat a kompozíciók alakjai között ennek következtében csak formai.

Than Mór (1828–1899) a Nemzeti Múzeum lépcsőházának 1876-ban festett frízén gyakran ugyanazokat a témákat dolgozta fel, mint Lotz az Akadémia falképein. Bár Than nem rendelkezett a festői kifejezési eszközök olyan gazdag kellék-tárával, mint a vele többek között a Múzeumban is együtt dolgozó Lotz, kompozícióin kevesebb alakot mozgatott meg, s több esetben rajzi és festői megoldása is kifogásolható, eszmei egység tekintetében mégis magasabbrendűt alkotott az akadémiai képeknél.

A falképek formai megoldása Lotz kiváló mesterségbeli tudását mutatja. A világos színek harmóniája derűs egységbe foglalja a tartalmilag nem teljesen összetartozó alakokat és jeleneteket. Az előtér repoussoir-szerű csendéletei fokozzák a tér mélységét. Ugyanezt a célt szolgálják az ügyesen elosztott árnyékok is, amelyek a képek valóságos helyzetének megfelelően esnek. Az alacsonyra helyezett horizont is a nagy magasságban levő képek valódi helyzetéből következik. A művész megtalálta a helyes arányt a valóságra utaló illúziókeltés és a dekoratív egyszerűsítés között. A későbbi témájú és később keletkezett kompozíció még könnyedebb, még festőibb megoldású az előzőnél.

A díszterem mennyezetére Lotz két nyolcszögletes keretbe a Tudomány és a Költészet allegóriáját festette meg. A Tudományt fátylakba burkolt és könyvbe író nőalak jelképezi, akinek kísérője fáklyás géniusz. A Költészetet lantot tartó és felfelé törő szárnyas alak szimbolizálja, akit az ihlet megszemélyesítői, Amor és Pszüché követnek.

Az ablakok feletti öt lunettába Lotz a megrendelésen felül, díjtalanul megfestette a költészet és tudomány néhány ágának allegorikus alakjait, Michelangelónak a Cappella Sistinában levő Szibilláihoz hasonló megoldásban. Mindegyik kompozíció főalakja egy ülő nő, aki a fő tudományszakot jelenti, míg a monochróm megoldású mellékalakok a rokontudományokra utalnak. Balról jobbra haladva így következnek:

1. Főalak a természettudomány, mellékalakok a kémia és a fizika.
2. A mennyiségtan a csillagászat és földrajz kíséretében.
3. A szépirodalom illetve az epika, a lírával és a drámával.
4. Clio a történettudomány képviselőjében, mellette az archaeologia és a filológia.
5. A jog és államtudományok főalakját az oklevéltan és a szónoklattan mellékalakjai kísérik.

*

Az első emeleten balra fordulva az Elnökségre, illetve a Tudósklubba jutunk. Az *Elnöki Titkárságon* kiállított kép- és szoboranyag a következő: Eötvös Lóránd Benczur Gyulától, Szalay László Székely Bertalantól, Vörösmarty Mihály Barabás Miklóstól (1810–1898), Kazinczy Ferenc Josef Kreutzingertől (1757–1829), Madách Imre Roskovics Ignáctól, Wesselényi Miklós és Kemény Zsigmond, mindkettő Barabás Miklóstól, Kisfaludy Károly (másolat), valamint Kodály Zoltán bronz- és Korányi Frigyes márványmellszobra, előbbi Palotai Gyula alkotása. A bécsi Josef Kreutzingernak a magyar felvilágosodás vezető íróját, Kazinczy Ferencet ábrázoló festménye a magyar író ikonográfiájának legkvalitásosabb darabja. A festő a felesleges részletek elhagyásával a szemlélő figyelmét az értelmes arcra irányítja, ezt a törekvését a megvilágítás is elősegíti. Az arcnak, mint a jellem tükrének plasztikus kiemelését szolgálja a semleges háttér, valamint a könnyed festői eszközökkel megoldott ruházat is. Barabás Vörösmarty-képmása szintén a magyar irodalomtörténeti ikonográfia kincsei közé tartozik. Az Auróra-kör tagjai rendelték meg a nemrég Pestre telepedett fiatal festő támogatására. Ezen túlmenően azonban a Szózat költőjének korabeli népszerűségét is bizonyítja. Székely Bertalan az akadémikus történeti festészet egyik vezető alakja. Monumentális kompozíciói mellett azonban hagyott ránk néhány kiváló portrét is. Ezek közé tartozik Szalay László főtitkárt, a neves jogtudóst és történetírót ábrázoló képmása. A beállítás előkelősége az ábrázolt társadalmi pozíciójára, az attribútum-szerűen elhelyezett hatalmas könyvek és iratok foglalkozására vallanak.

A *Tudósklub* helyiségeit részben régi bútorokkal rendezték be, a vitrinekben az Akadémia gyűjteményeiből származó ereklyéket állítottak ki. A falakat festmények és néhány falkárpit díszíti. Az előbbieik közül azokat emelnénk ki, amelyek az intézmény történetével állnak kapcsolatban. Toldy Ferenc képmása Vastagh Györgytől (1834–1922), Bolyai Farkas képmása (másolat), egy ismeretlen

férfit ábrázoló kedves olajfestmény, amely tévesen Kisfaludy Sándor nevét viseli, Kazinczy Ferencné egykorú képmása, Kölcsey Ferenc portréja Anton Einslétől (1801–1871), az idős Kazinczy Ferenc képmása Johann Endertől (1793–1854), Mednyánszky Alajos arcképe Simó Ferentől (1801–1869), Jósika Miklós és Fáy András ismeretlentől, Kisfaludy Sándor Simótól, Esterházy Mihály Johann Endertől, Széchenyi István Barabás Miklóstól, Dessewffy Aurél ismeretlentől, Fabriczy Sámuel Czauczig Józseftől (1781–1857), Károlyi György és Vay Ábrahám Johann Endertől (meg kell jegyeznünk, hogy a Vay- és Esterházy-kép felirata felcserélődött), Imre János Johann Endertől, Széchenyi István fiataalkori képmása vállán puskával, Johann Ender műve, Petőfi Sándor dolgozószobájában Orlai Petrich Somától (1822–1900), Berzsenyi Dániel és egy női arckép Barabás Miklóstól, Kazinczy szülőháza és sírja Jakobey Károlytól (1825–1891), két Tengeri táj Kisfaludy Károlytól (1788–1830), Széchenyi István Than Mórtól, II. Rákóczi Ferenc gyermekkorában, Podmaniczky János gyermekei Mátyóki Ádámtól (1673–1757). Az utolsó helyiségben függ Zichy Mihálynak (1827–1906) A zene elkísér a bölcsőtől a sírig című, vízfestéssel színezett tusrajza, amely hangversenytérmen frízéhez készült vázlat, és amely Voinovich Géza hagyatékából származik. A csíkszerű kompozíció tekercsen került elhelyezésre, így kiterített állapotban a jelenetek sorrendje fordított. Emellett itt látható Kovács Mihály (1818–1892) Arany Jánost ábrázoló festménye is.

Johann Ender elkísérte keleti utazására Széchenyi Istvánt. Ezen az utazáson keletkezhett az a vízfestmény, amely a fiatal arisztokratát közvetlen beállításban örökíti meg. A tartás és a viselet keresettsége a jellemábrázolást szolgálja, olyan embert állít elénk, aki nagyvonalúan, a saját maga által megszabott törvények szerint vezeti életét. Az erdélyi Simó Ferenc Kisfaludy Sándort ábrázoló portréja már a hírneves költőt állítja elénk, bár hivatásának kellékei nem szerepelnek a képen. Az értelmes arc foltját a nemesi származásra utaló zsinóros, sötét ruha és a felhős ég emeli ki. A kompozíció népszerűségét mutatja, hogy hamarosan rézmetszetben sokszorosították.

A bécsi Anton Einsle sokszor dolgozott magyar megrendelők számára. Kölcsey Ferencet, a Himnusz költőjét ábrázoló portréja egyike legértékesebb magyar vonatkozású műveinek. Orlai Petrich Soma művészettörténeti helye a magyar történelmi festészet elindítói között van, de néhány kiváló arckép is maradt fenn tőle. Egész életében foglalkoztatta Petőfi Sándor alakja, aki távoli rokona és jóbarátja volt. A költőt íróasztala előtt ábrázoló festménye olyan közel áll 1848-ra datált és a Nemzeti Múzeumban őrzött mellképéhez, hogy hamarosan az után kellett keletkeznie.

Ha az első emeletre felérve jobbra fordulunk, a Főtitkári Hivatalhoz, a Felolvasó- és Képes Teremhez, valamint az Elnöki Tanácsteremhez érkezünk. A Főtitkári Hivatal helyiségeiből azt az emléktáblát érdemes említenünk, amely Bartók Béla az épületben 1934–1940-ig folytatott népdalfeldolgozó munkásságának állít emléket.

A *Felolvasó Terem* stukkódíszítése Marschalkó Jánostól való. Az ívmezőkben korábban elhelyezett és az Akadémia tudományágaira vonatkozó feliratok ma már nincsenek meg. A terem keskenyebb oldalainak falába 1871-ben a késői romantikus Ligeti Antal (1823–1890) négy idealizált tájképét illesztették be. Ezek: Trenčsén (Trenčín) és Szigliget vára, Szepesvár (Spišski Hrad) és Hricsó (Hričov). A négy festményen kívül a termet szobrok is díszítik: Kemény Zsigmond Stróbl Alajostól, Kisfaludy Károly Kiss Györgytől (1852–1916 v. 1919), Kazinczy Ferenc (Ferenczy István eredetijéről Marschalkó János másolta), Eötvös József Vay Miklóstól (1828–1886), Gyulai Pál Stróbl Alajostól, Széchenyi István, amelyet Izsó Miklós másolt a bécsi Hans Gasser (1817–1868) eredetijéről. Egyébként Gasséré az egyetlen szobor, amelyhez Széchenyi modellt ült. A teremben látható még Balassa János márvány mellszobra, a teremből a második világháború után leválasztott folyosó részben pedig Körösi Csoma Sándor Holló Barnabástól.

A *Képes Teremben* öt kép és két szobor található. Kuun Géza képmása Edvi Ilés Aladártól (1870–1958), Deák Ferencé Than Mórtól, Csiky Gergely mellszobra Zala Györgytől (1858–1937), és Jósika Miklós mellszobra Stróbl Alajostól. Széchenyi István képmását két bátyja, Lajos és Pál 1836-ban rendelte meg a bécsi biedermeier reprezentatív arcképfestőjénél, Friedrich von Amerlingnél (1803–1887). A kompozíció Amerling legmonumentálisabb művei közé tartozik. Az ajándékozók óhaja, az adománylevél szavai szerint, ez volt, „vajha legkésőbb unokáink is e képnek arcvonalaire pillantván, a legnemesebb szívnek érzelmeire fakadjanak, hazájukat s nemzetüket boldogító legszebb tettekre serkenjenek.” Eötvös József nagyméretű képmása, amely a Nemzeti Múzeum letétjeként kerül itt bemutatásra, Madarász Viktor (1830–1917) műve. Madarász kiváló történelmi és arcképfestő volt. Bár ennél a képnél engedményeket kellett tennie a megrendelők reprezentatív képmásra vonatkozó igényeinek, a kellékekkel zsúfolt háttér előtt mégis sikerült megragadnia az ábrázolt egyéniségét. Az ajtó mellett függ Johann Endernek az Akadémia allegóriáját ábrázoló hatalmas olajfestménye. A kompozíción Hébét láthatjuk, amint serlegéből inni ad Jupiter sasmadarának. Ez is és az idealizált arcú nőalak pajzsának domborműve – Attila Leó pápa közbenjárására megkíméli Rómát, Raffaello nyomán – a magyar tudományosság fellendítésére utalnak. Ender a

kép megalkotásakor John Hoppner angol festő hasonló témájú festményét követte, amelyre — esetleg egy rézmetszetű reprodukció közvetítésével — Széchenyi figyelhetett fel angliai utazása során.

Az Elnöki Tanácssteremhez vezető folyosón sok kép függ. Concha Győző és Gyulai Pál Balló Edétől, Balogh Jenő Glatz Oszkártól (1872–1958), Mihalovich Géza Boruth Andortól, Szalay László Székely Bertalantól, Tóth Lőrinc Prohászka Józseftől (1885–1964), Thaly Kálmán, Heinrich Gusztáv, Csáky Albin és Brassai Sámuel, mind a négy Boruth Andortól, Berczik Árpád Both Menyhérttől (1857–1916), Volf György Zilzer Antaltól (1860–1921), Fáy András Barabás Miklóstól, Dessewffy József (másolat), Fessler Ignác Aurél Rombauer Jánostól (1782–1849), Pauler Gyula Révész Imrétől (1859–1945), Jósika Miklós Ábrányi Lajostól (1849–1901), Deák Ferenc Barabás Miklóstól, Döbrentei Gábor Kovács Mihálytól, Bólyai Farkas Thanoffer Lajostól (1843–1909), Lóczy Lajos Meggyesi Schwartz Antaltól. A lőcsei Rombauer János Felsőmagyarországon működött, de közben majd húsz évet töltött Oroszországban. Itt találkozott a neves történetíróval, Fessler Ignác Auréllal, akinek arcképét is megfestette és hazahozta magával. A remek portré Rombauer oeuvrejének egyik ékessége.

Az *Elnöki Tanácsstermet* díszítő festmények a következők: Högyes Endre Jendrassik Jenőtől (1860–1919), Bene Ferenc Györgyi-Giergl Alajostól (1821–1863), Mikszáth Kálmán Komáromi-Kacz Endrétől (1880–1969), Horváth Mihály Rákosi Nándortól (1832–1884), Ilosvai Lajos Lotz Károlytól, Eötvös József Székely Bertalantól, Kautz Gyula Vastagh Györgytől, Than Károly Balló Edétől, Budenz József Körösfői-Kriesch Aladártól (1863–1920), Hunfalvy Pál Biczó Gézától, Markusovszky Lajos Jendrassik Jenőtől, Arany János Barabás Miklóstól, Kisfaludy Károly (másolat), Jókai Mór (Balló Ede másolata Horovitz Lipót eredetije nyomán), Petőfi Debrecenben Orlai Petrich Somától, Szemere Pál Kovács Mihálytól, Almási Balogh Pál, Fogarasi Béla Heinrich Vogelertől (1872–1942), Szász Károly Boruth Andortól, Szarvas Gábor Zilzer Antaltól, Korányi Frigyes, Korányi Sándor és Beöthy Zsolt, mindhárom Balló Edétől, Entz Géza Meggyesi Schwartz Antaltól.

V. A PALOTA MÁSODIK EMELETE

A második emeletre felvezető lépcsőfeljáró megoldása az alsó részéhez hasonló. Középső ágának két végét műmárvány talapzaton álló, aranyozott öntöttvas kandeláberek díszítik. A második emeleti lépcsőfordulón Kallós Ede (1866–1950) Bessenyei Györgyöt ábrázoló márvány mellszobra áll. Mivel a testőr-íróról nem maradt fenn hiteles portré, a szobor autenticitása nem megbízható. Az öt félkör-íves ablak között arabeszkes díszítésű félpillérek tartják a rozettás, szalagfonatos hevederíveket. A pilléreket díszítő gipsz szobrokat és domborműveket Berlinből hozott minták alapján Marschalkó János öntötte.

*

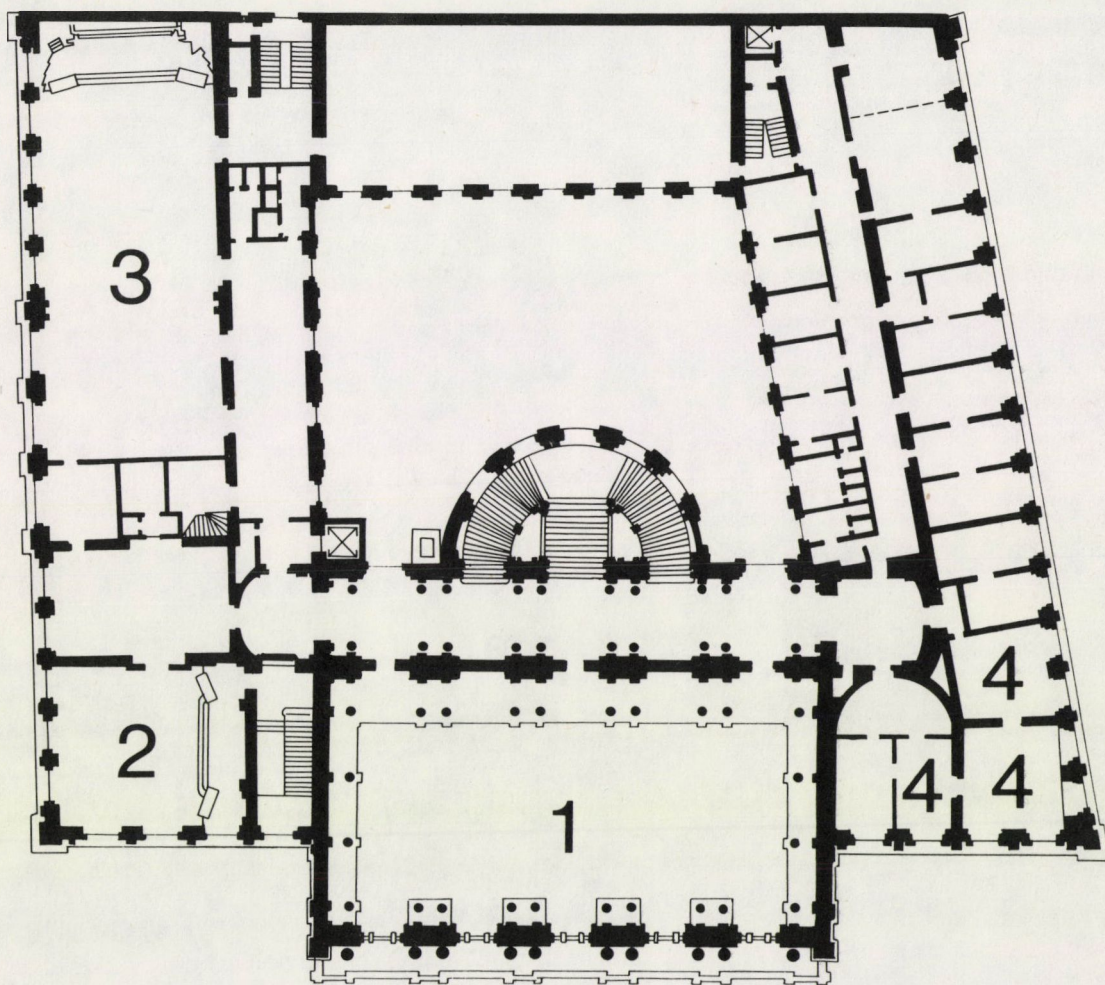
A második emeletre felérve jobbra a Kis és Nagy üléstermeket találjuk. Mindkettő dr. Kocsis Iván tervei alapján készült, amint a Felolvasóterem átalakítása is az ő terveit követte. Balra a Könyvtár Igazgatósága található. Ennek helyiségeiben három festmény látható: Toldy Ferenc képmása Kovács Mihálytól, Teleki József Barabás Miklóstól és Mikszáth Kálmán Benczur Gyulától. Teleki József, a Könyvtár alapítójának képmásán Barabás első sorban a díszes ruházat pompás részleteinek megörökítésével remekelt. Benczur Gyula a századforduló hivatalos és elismert portréfestője volt. Mikszáthot ábrázoló portréja 1910-ből jól mutatja hatalmas mesterségbeli tudását. A kép érdekessége, hogy Benczur akadémiai székfoglaló előadásként nyújtotta be.

A több mint százéves épület ma már nem képes az Akadémia hatalmasan megnövekedett feladataival arányban álló helyiségigényt kielégíteni. Ezért a hivatali apparátus legnagyobb része már az épületen kívül dolgozik, az intézmény kinőt-

te hajlékát. Az épület azonban még ma is méltó megbecsülésünkre, mint az intézmény hőskorának emléke. Emellett monumentális dokumentuma Budapest építéstörténete egy periódusának is. Az előcsarnok, a lépcsőház és a díszterem még ma is figyelemreméltó együttest jelent. Méltó, ünnepi keretet nyújt az Akadémia legfontosabb, legrepresentatívabb eseményei számára.

*

Az épület történetében többször szerepelt a harmadik emelet, amelynek felsővilágítású termei képműkiállítás céljára kiválóan alkalmasak. Ma sajnos műszaki problémák miatt nem töltheti be a harmadik emelet ezt a funkcióját.

Második emeleti alaprajz

(1. Díszterem. 2. A kis ülésterem. 3. A nagy ülésterem. 4. Könyvtárigazgatóság)

VÁLOGATOTT IRODALOM

Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Magyarázó kalauz. Bp. 1917. MTA. 143 p.

Henszlmann Imre: Az Akadémia palotájának eddigi története. = Kritikai Lapok, 1. 1862. 10–23. p.

Emlékkönyv a Magyar Akadémia palotájának megnyitási ünnepélyére. Pest, 1865. Deutsch. 24 p. 9 t.

Berzeviczy Albert: Az Akadémia palotájának félszázados fennállása. = Budapesti Szemle, 162. 1915. 321–328. p.

Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. = Magyar Tudomány, 7. 1962. 6–7. 450–459. p.

Ybl Ervin: A Magyar Tudományos Akadémia falképei. = Ybl Ervin: Lotz Károly élete és művészete. Bp. 1938. MTA. 245–265. p. 484–489. p.

Kőszegi László: Az Akadémia dísztermének Lotz-falképei. = Képzőművészet, 7. 1933. 63–64., 165–169. p.

A díszterem falfestményei. = Akadémiai Értesítő, 1892. 263–266. p.

Viszota Gyula: A Magyar Tudományos Akadémia címere. = Akadémiai Értesítő, 15. 1904. 5–11. p.

Rózsa György: A Magyar Tudományos Akadémia allegóriája. = Magyar Tudomány, 10. 1965. 12. 802–810. p.

Pulszky Károly: Az Akadémia szerepe a képzőművészetek fejlesztésében. = Akadémiai Értesítő, 1892. 333–340. p.

A M. Tud. Akadémia képesterme. = Akadémiai Értesítő, 1891. 32–35. p., 663–667. p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1961. Szerk. Rózsa György etc. Bp. 1960. MTAK. 109 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1976. Szerk. Rózsa György etc. Bp. 1976. MTAK. 40 p. 36 t.

A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Szerk. Vörös Antal. Bp. 1975. Akad. K. 548 p.

A borítón: Slowikowski Ádám színezett litográfiája az 1860-as évek közepéről. — A festmények és szobrok leírásánál az 1982-es állapotot tüntettük fel. Ahol több kép szerepel egy helyiségben, ott a leírás sorrendje balról jobb felé halad.

A képek forrásai:

MTA Könyvtárának Fototára: 3–7, 12, 17, 19, 23, 33, 36–37, 40, 43–47, 49–50. sz.

Magyar Nemzeti Múzeum: borító, 1, 13, 24–26, 28–30, 34–35, 38–39, 41–42. sz.

Magyar Távirati Iroda: 10–11, 15, 18, 20–21, 31, 48. sz.

Országos Műemléki Felügyelőség: 9, 14, 22, 27, 32. sz.

Budapesti Történeti Múzeum: 2. sz.

Stockholm, Nationalmuseum: 8. sz.

Gergely Pál: 16. sz.

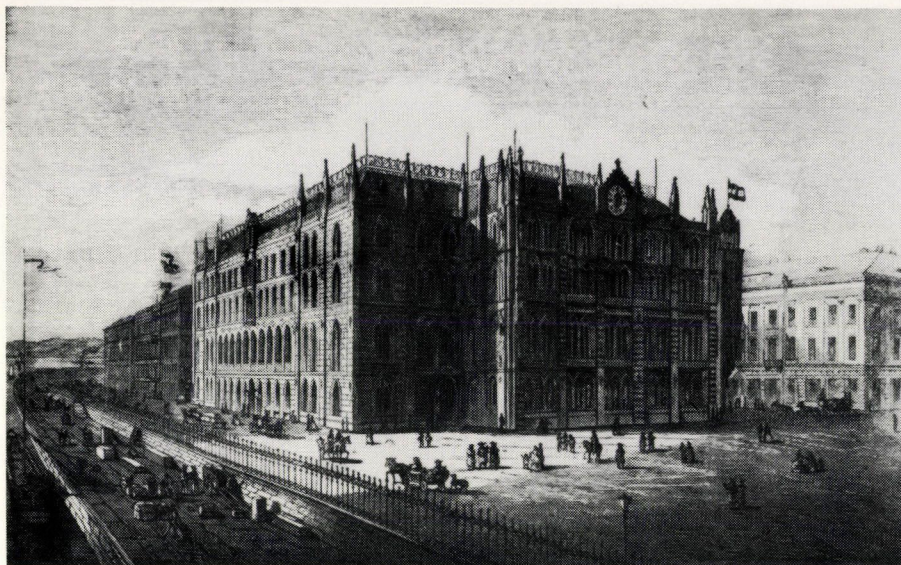
KÉPEK

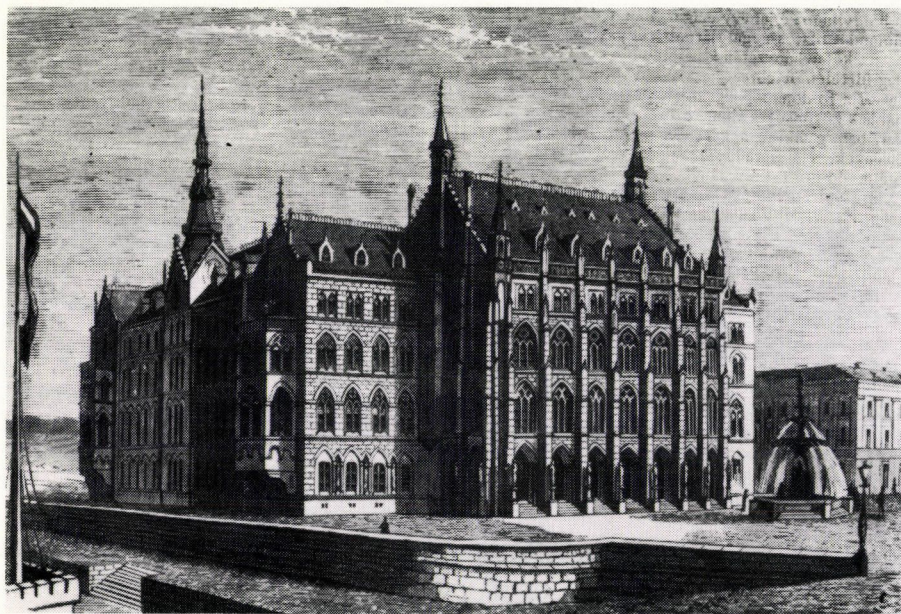
A Lánchíd pesti hídfője az építés előtt. Részlet R. Alt litográfiájából

A befejezett épület a koronázási dombbal. Klösz Gy. fényképe

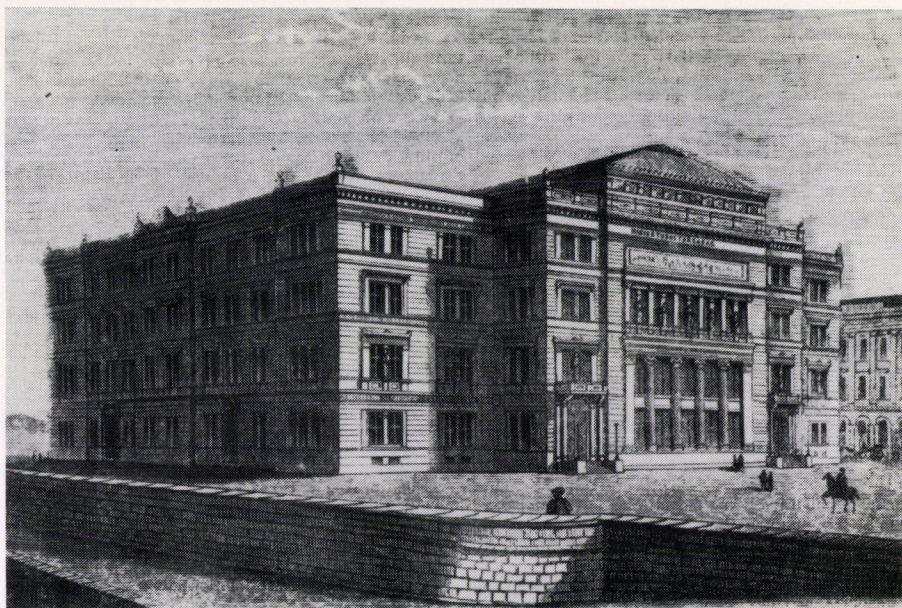

Henszlmann terve. Fametszet

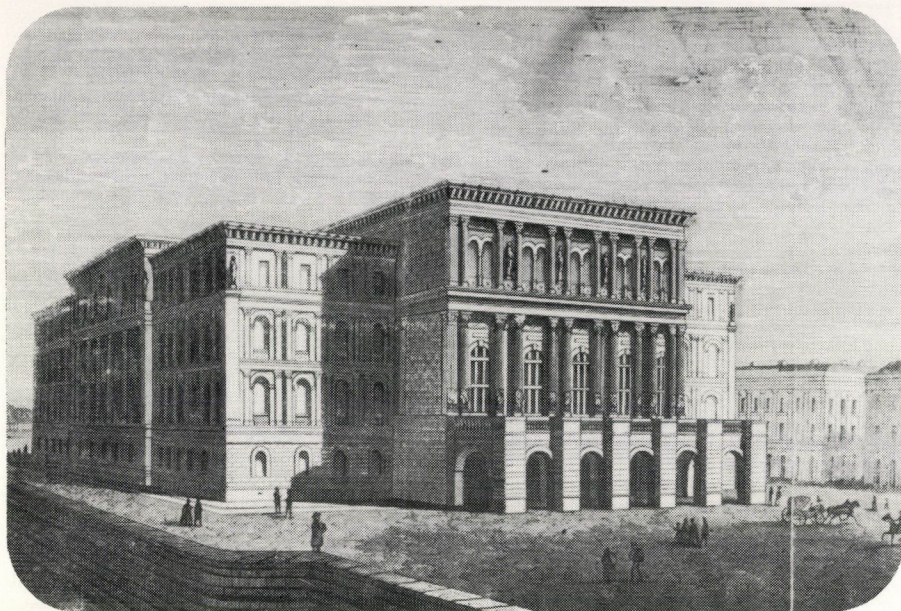
Ferstel terve. Fametszet

Skalnitzky terve. Fametszet

Klenze terve. Fametszet

Stüler terve. Fametszet

Stüler: A stockholmi Nemzeti Múzeum épülete

A főhomlokzat

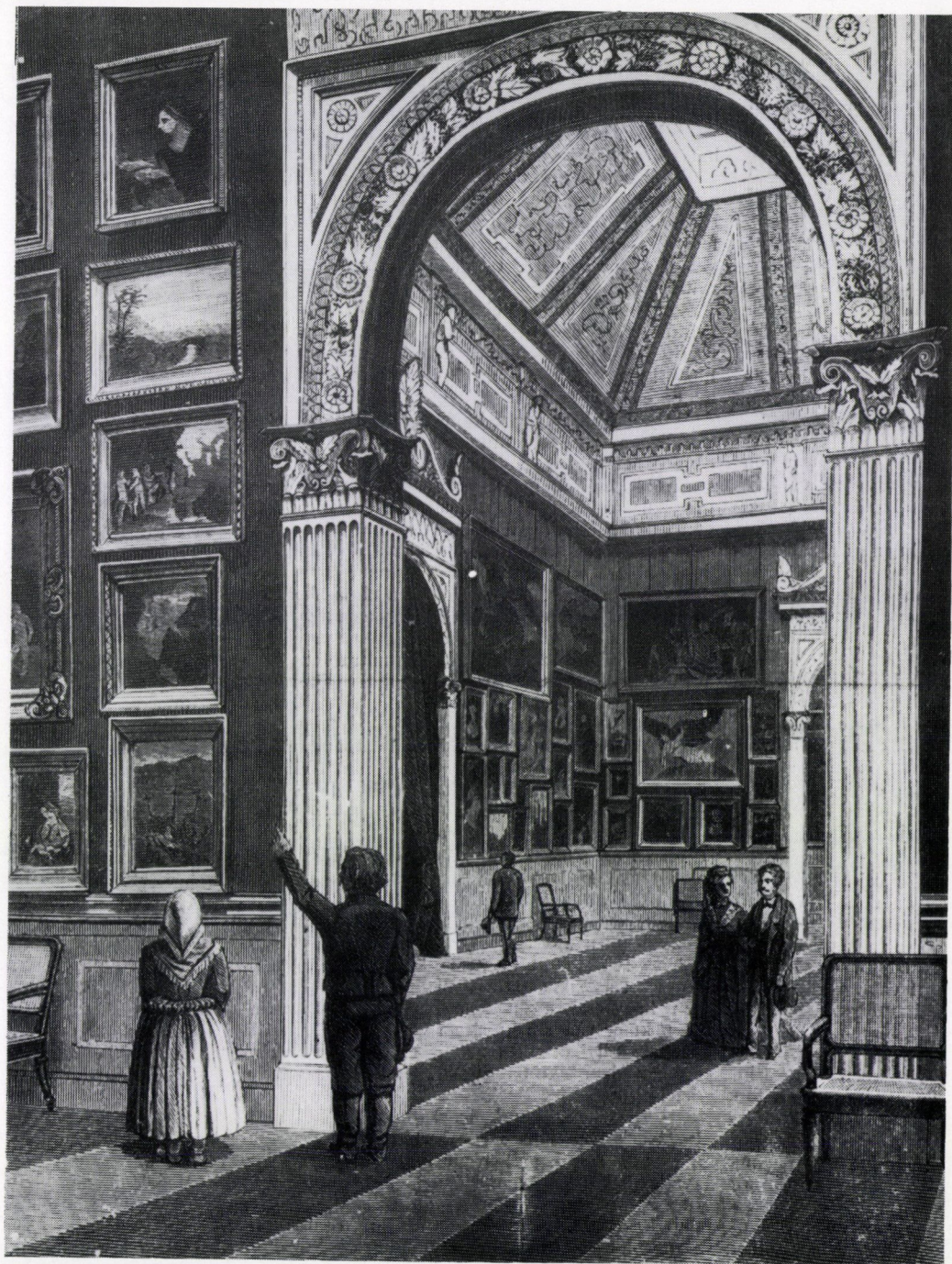
A palota a Lánchíd felől

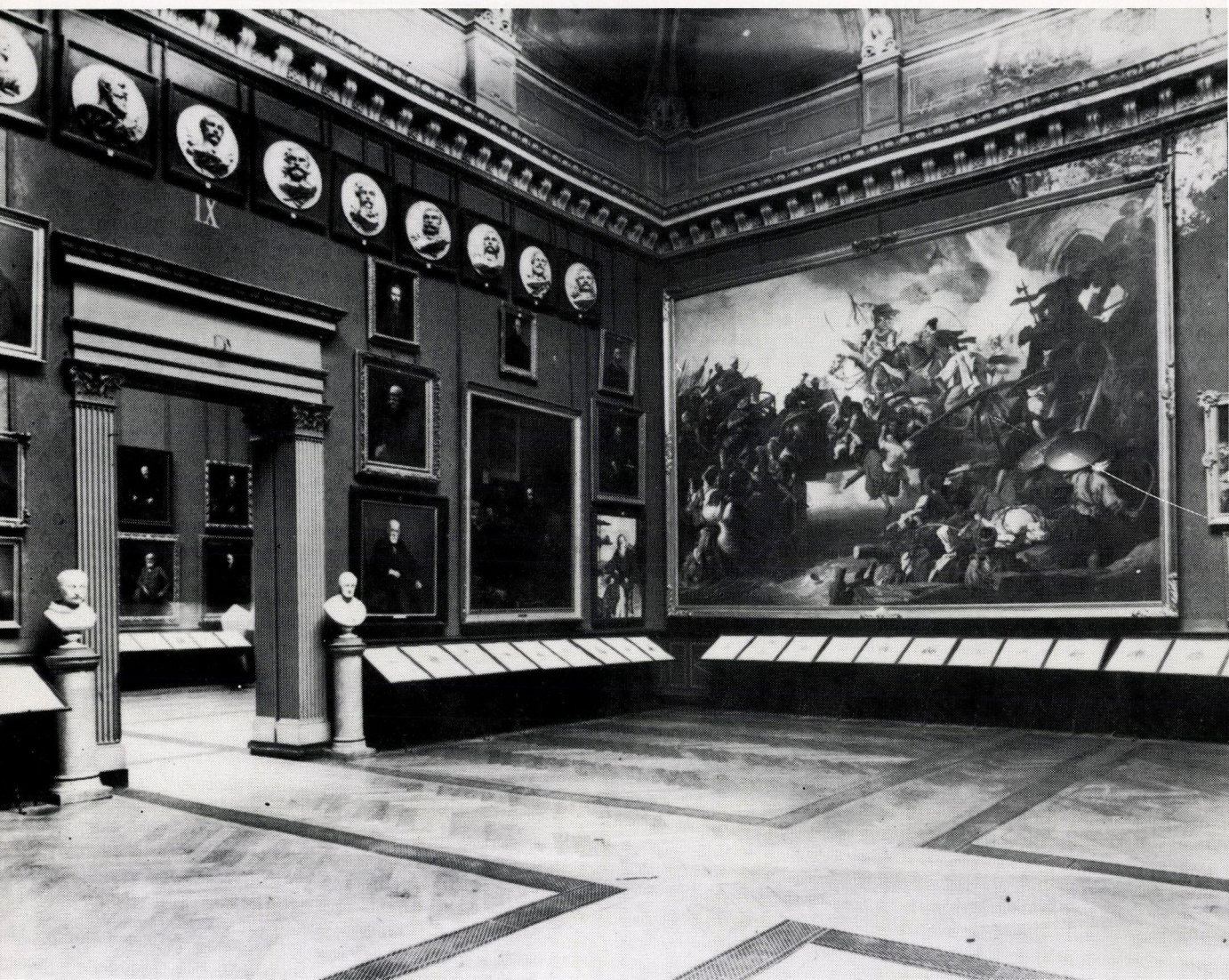
A palota a budai hegyek háttére előtt

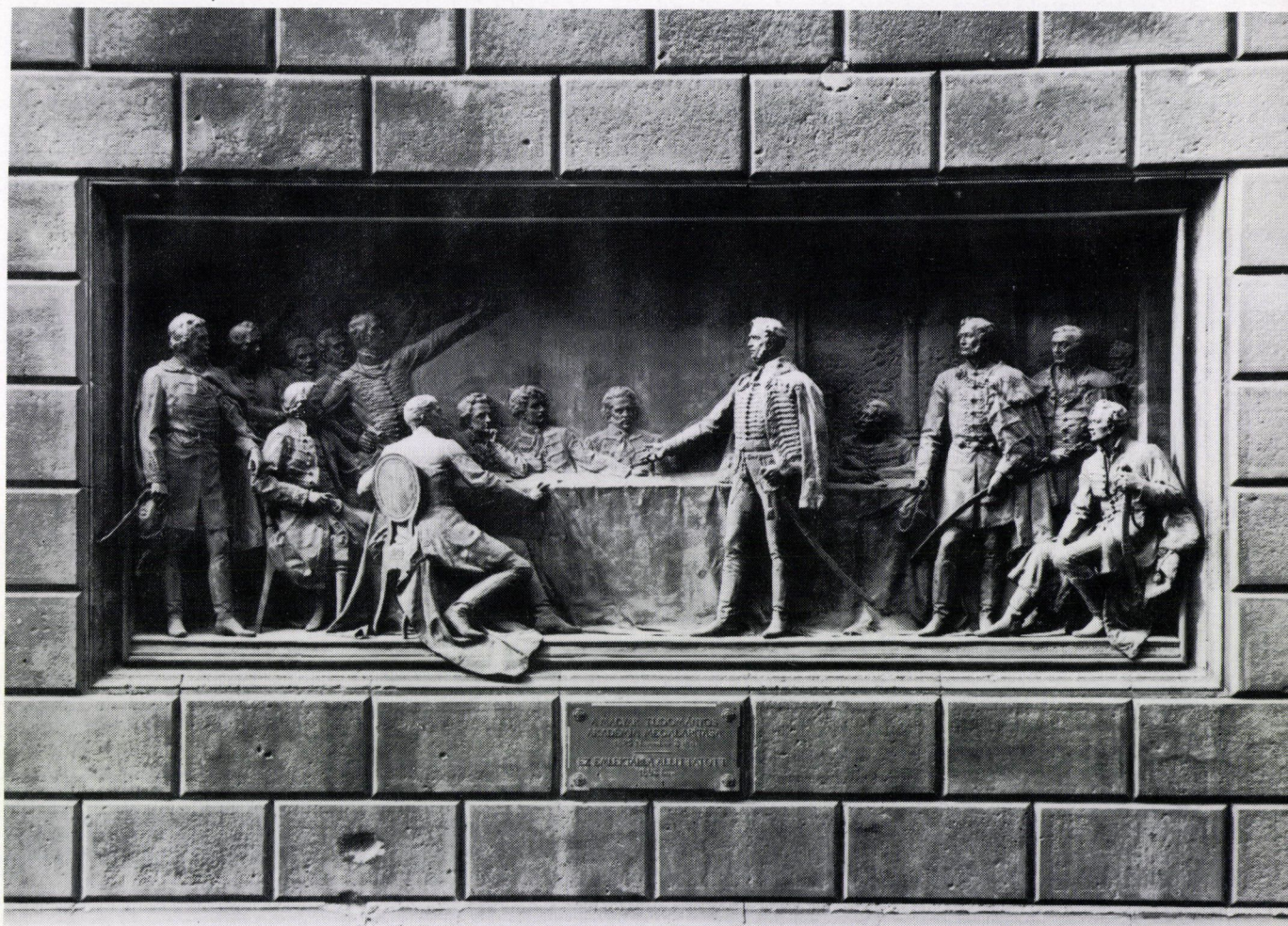
A Képviselőház bizottsági ülése a Díszteremben. Fametszet, 1865

Az Esterházy Képtár a harmadik emeleten. Fametszet, 1874

A Történelmi Képcsarnok kiállítása a harmadik emeleten. 1920-as évek

Holló Barnabás domborműve az Akadémia utcai oldalon

A Felolvasóterem a második világháború után

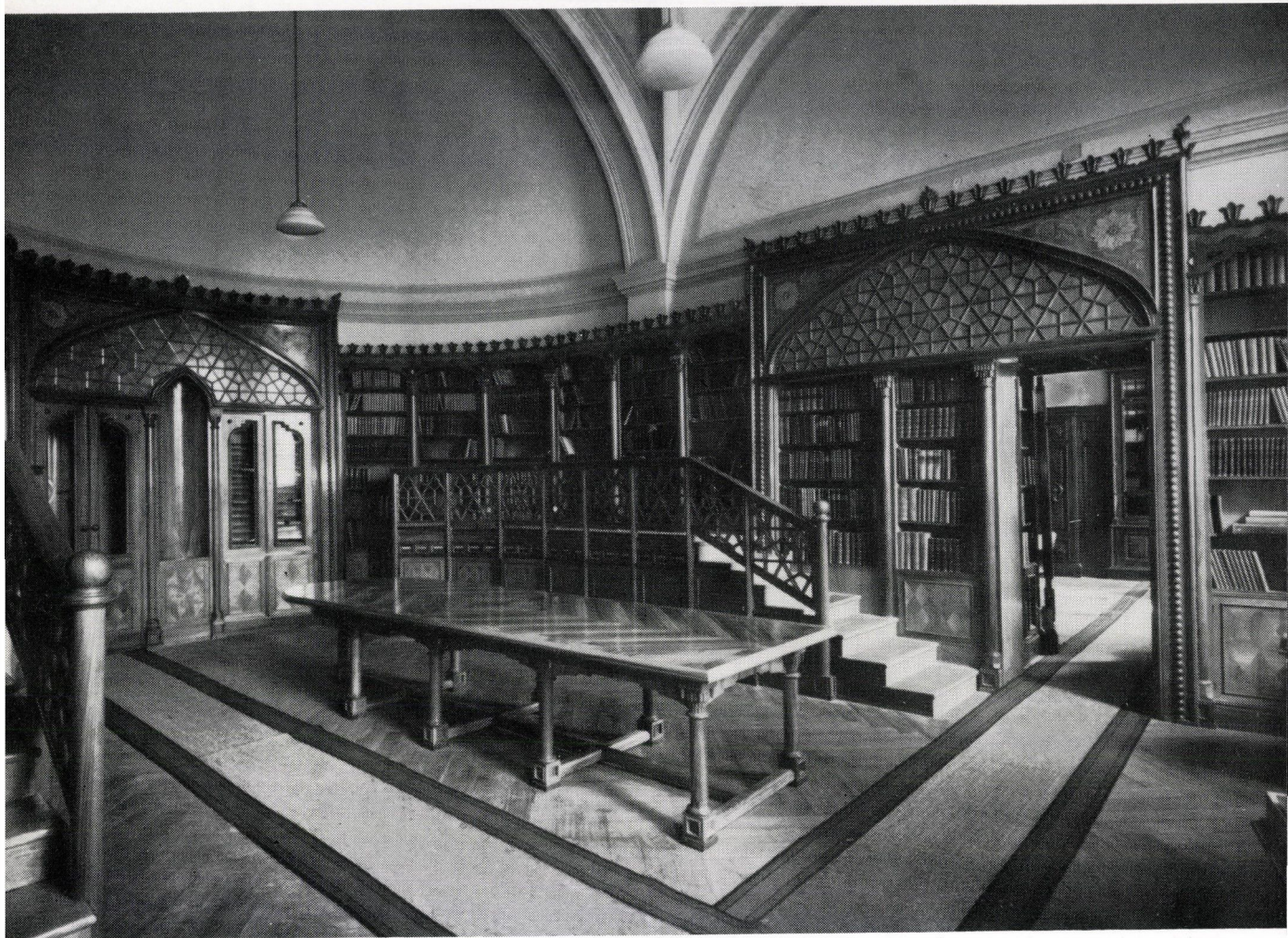

A Könyvtár katalógusterme

A Könyvtár olvasóterme

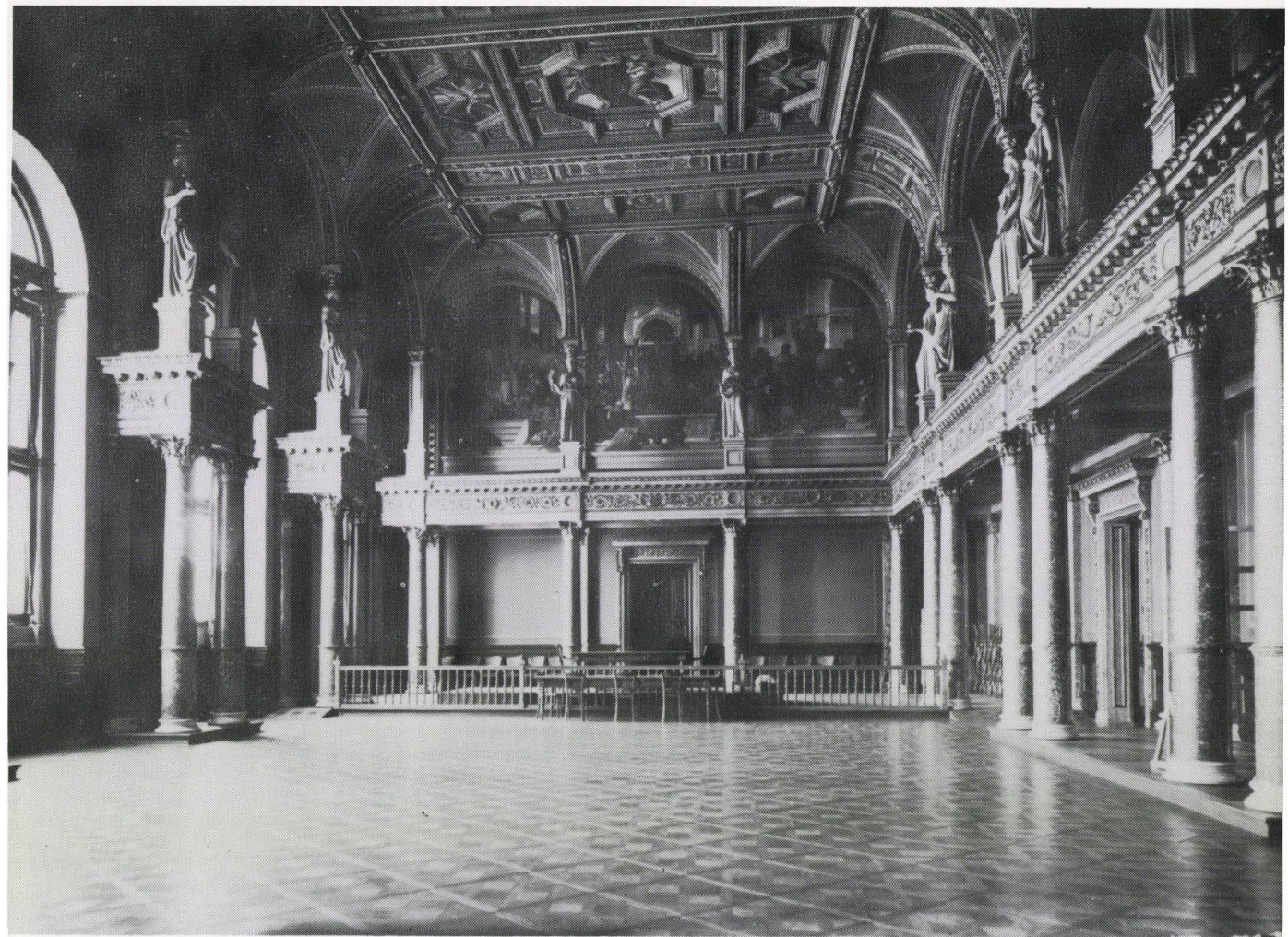
A Keleti Gyűjtemény olvasóterme

A Kézirattár

A Díszterem

A Díszterem a dunai oldal falképével

Kálmán király kora. Részlet Lotz Károly falképéből

I. István kora. Részlet Lotz Károly falképéből

I. Lajos kora. Részlet Lotz Károly falképéből

Az Akadémia utcai oldal falképegyüttese

A reformáció és ellenreformáció kora. Részlet Lotz Károly falképéből

Mátyás király kora. Részlet Lotz Károly falképéből

Zrínyi Miklós kora. Részlet Lotz Károly falképéből

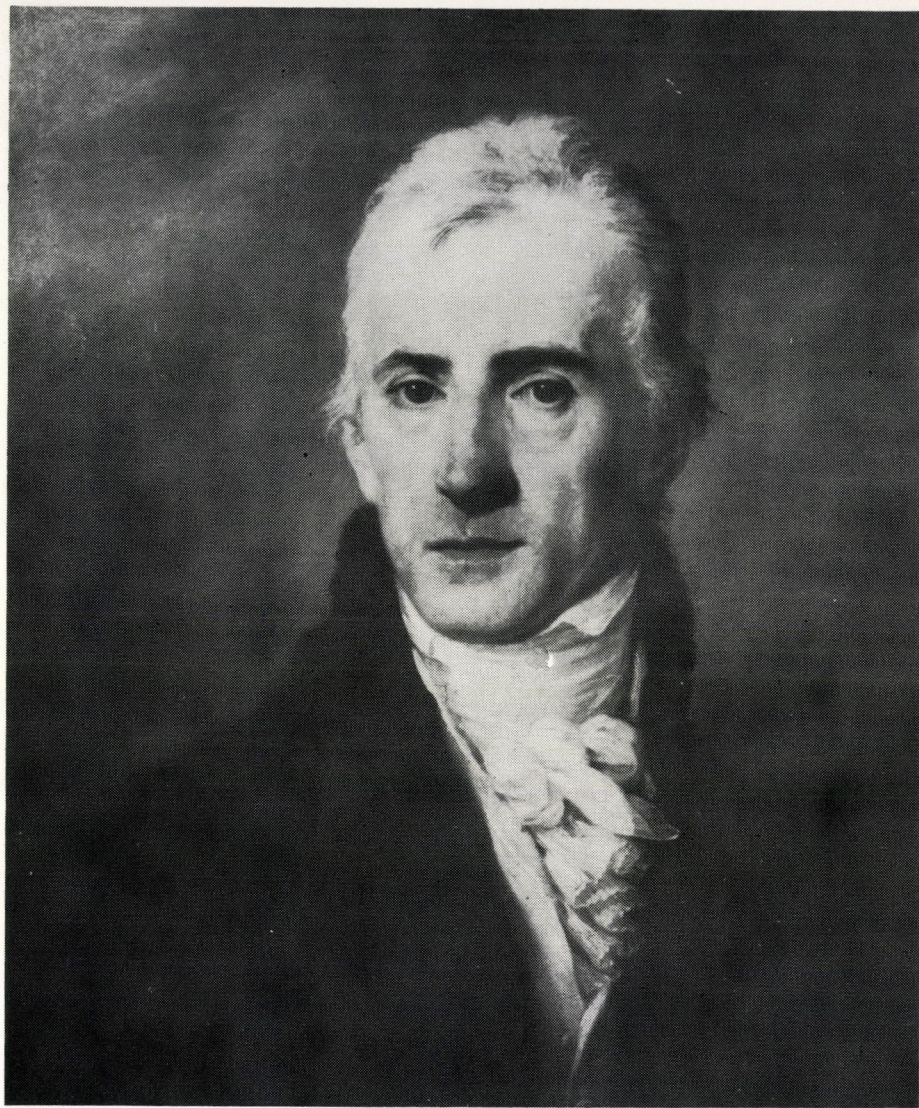

A Felolvasóterem az átépítés előtt

A Felolvasóterem az átépítés után

Kazinczy Ferenc. Josef Kreutzinger olajfestménye, 1808

Széchenyi István ifjúkori képmása. Johann Ender vízfestménye, 1817

Fessler Ignác Aurél. Rombauer János olajfestménye, 1821

Kisfaludy Sándor. Simó Ferenc olajfestménye, 1828

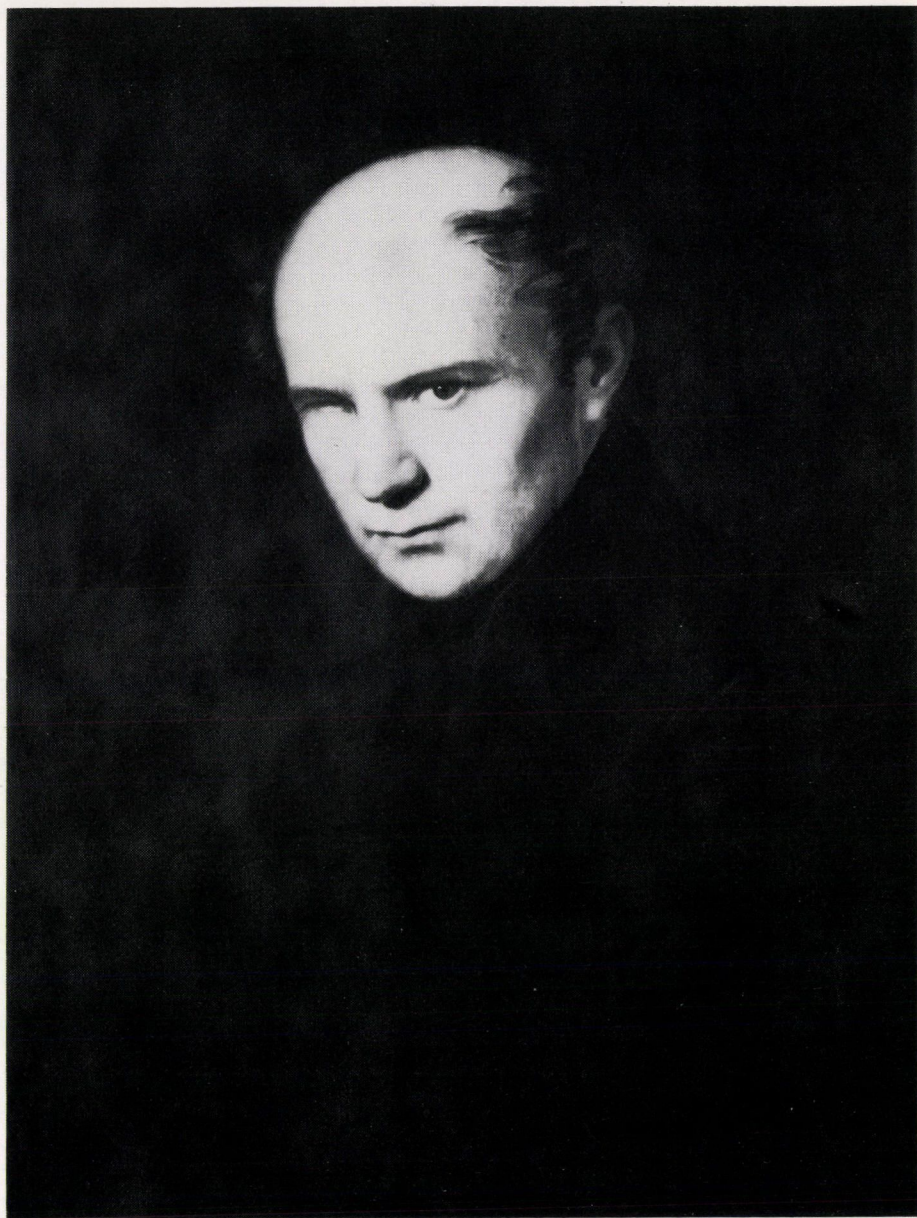
Az Akadémia allegóriája. Johann Ender olajfestménye, 1834

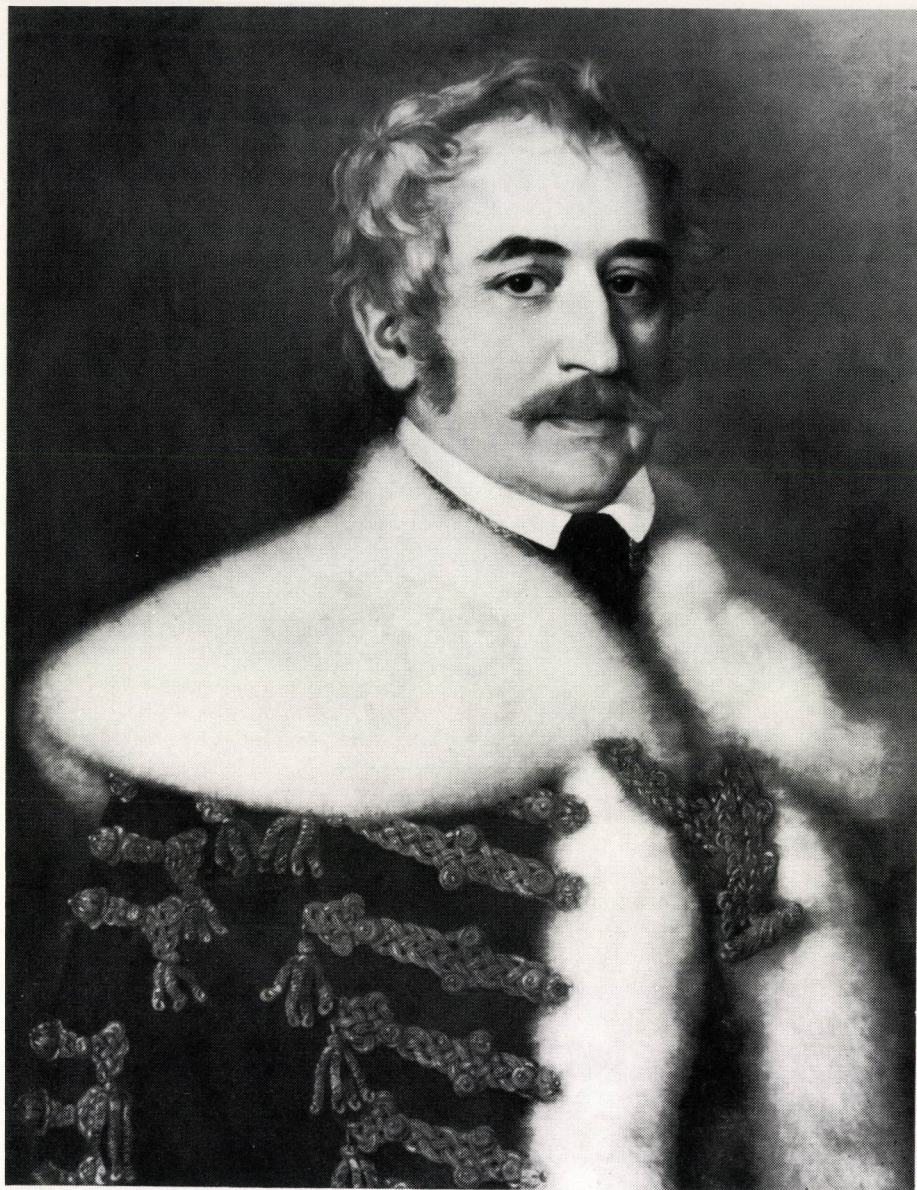
Széchenyi István. Friedrich von Amerling olajfestménye, 1836

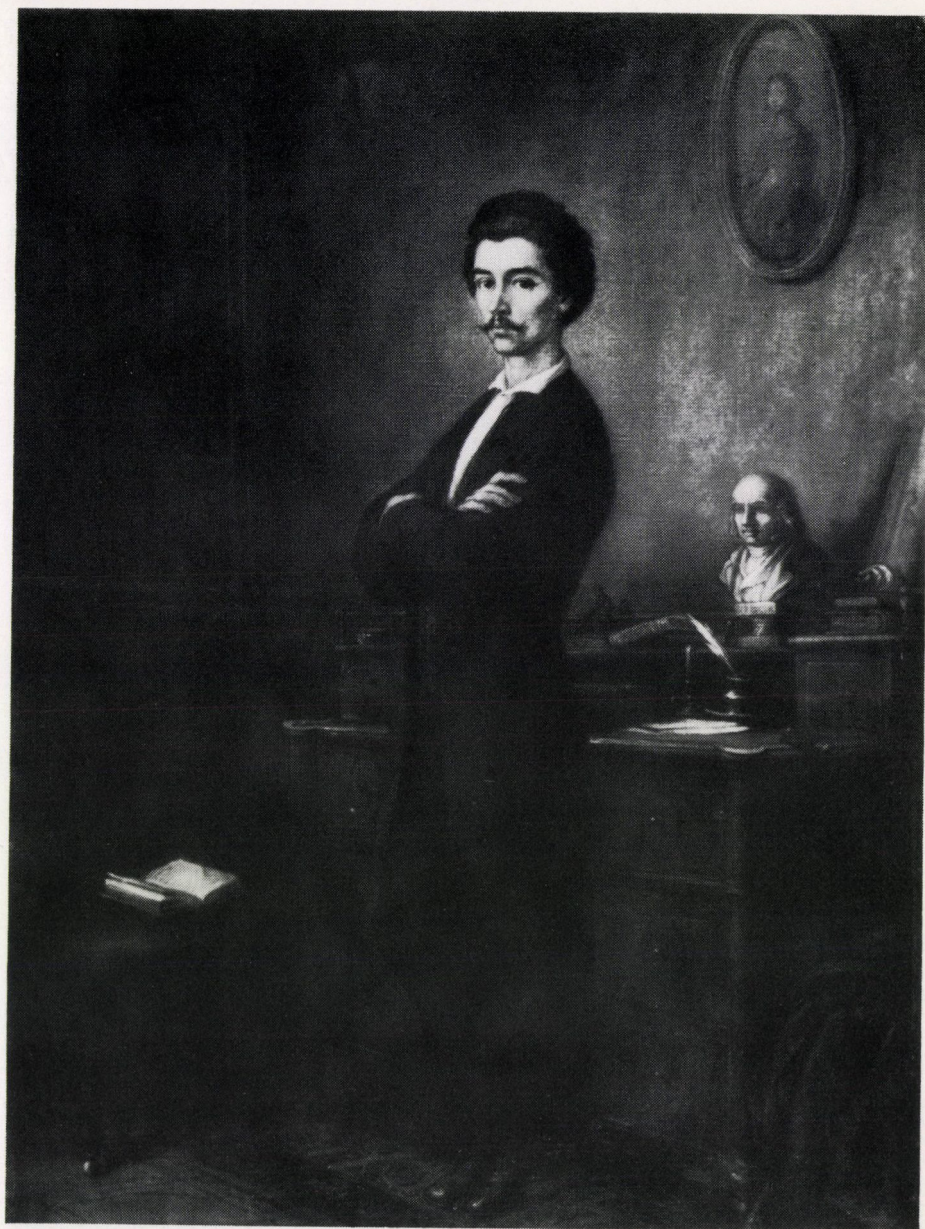
Vörösmarty Mihály. Barabás Miklós olajfestménye, 1836

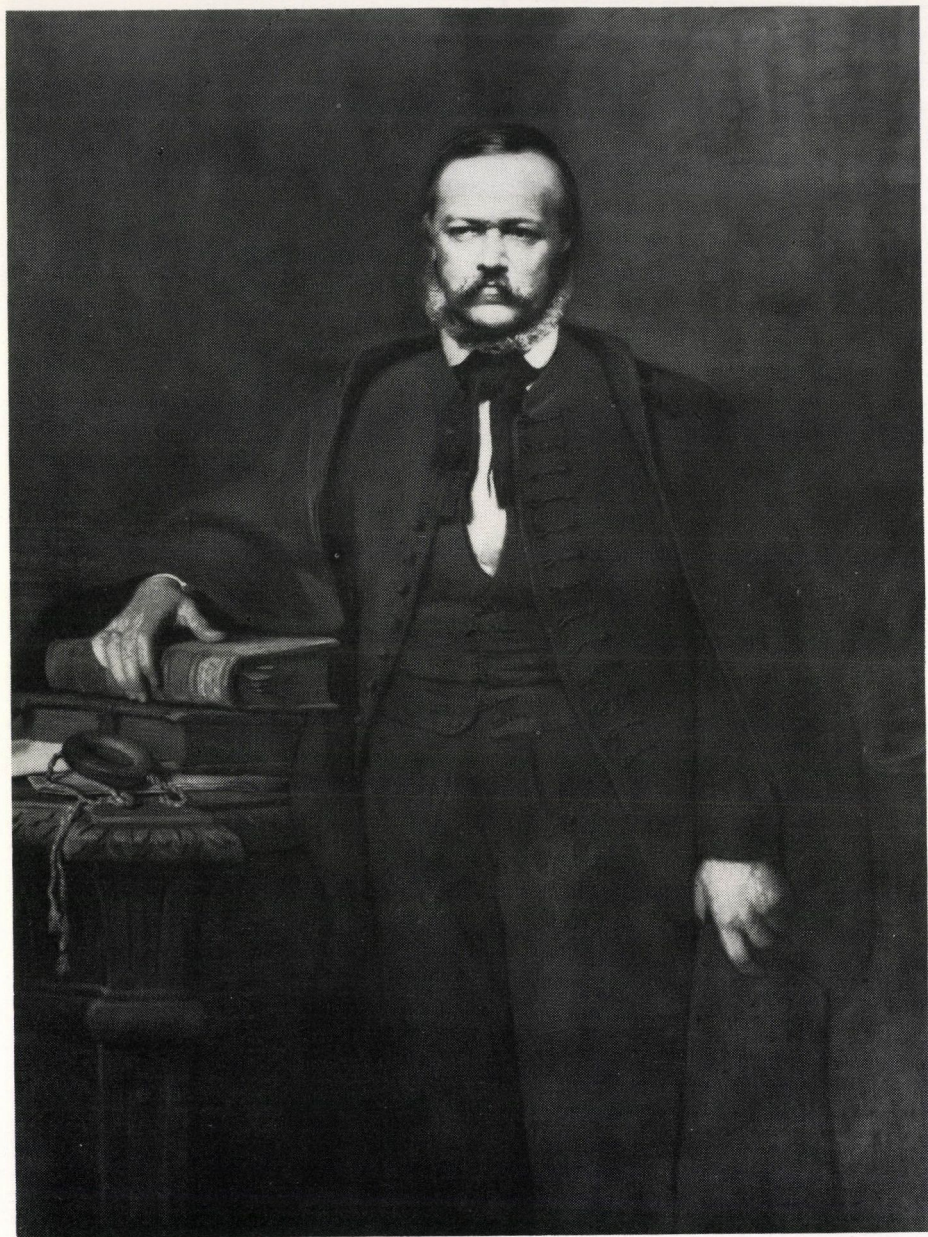
Kölcsey Ferenc. Anton Einsle olajfestménye, 1835

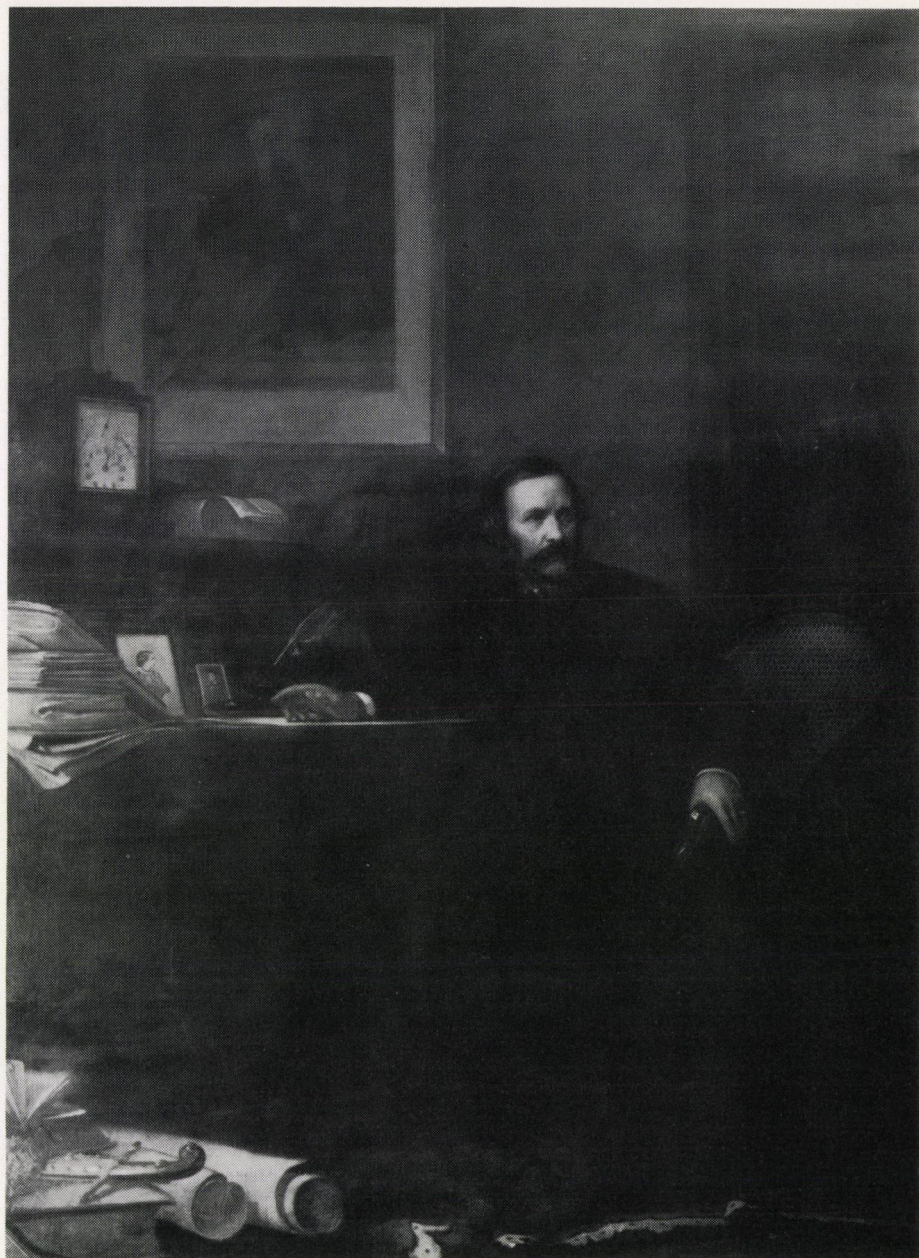
Teleki József. Barabás Miklós olajfestménye, 1836

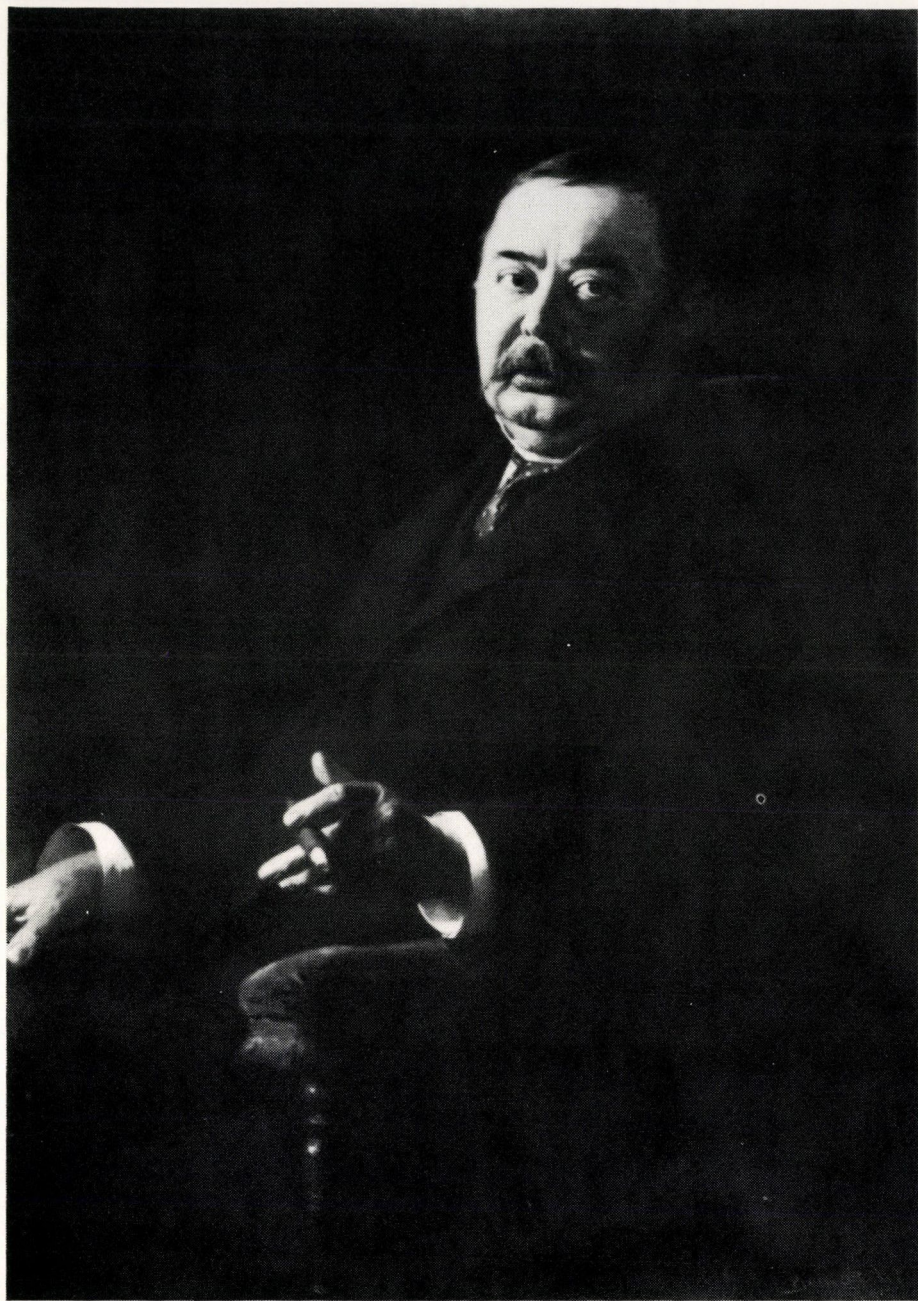
Petőfi Sándor dolgozószobájában. Orlai Petrich Soma olajfestménye, 1848

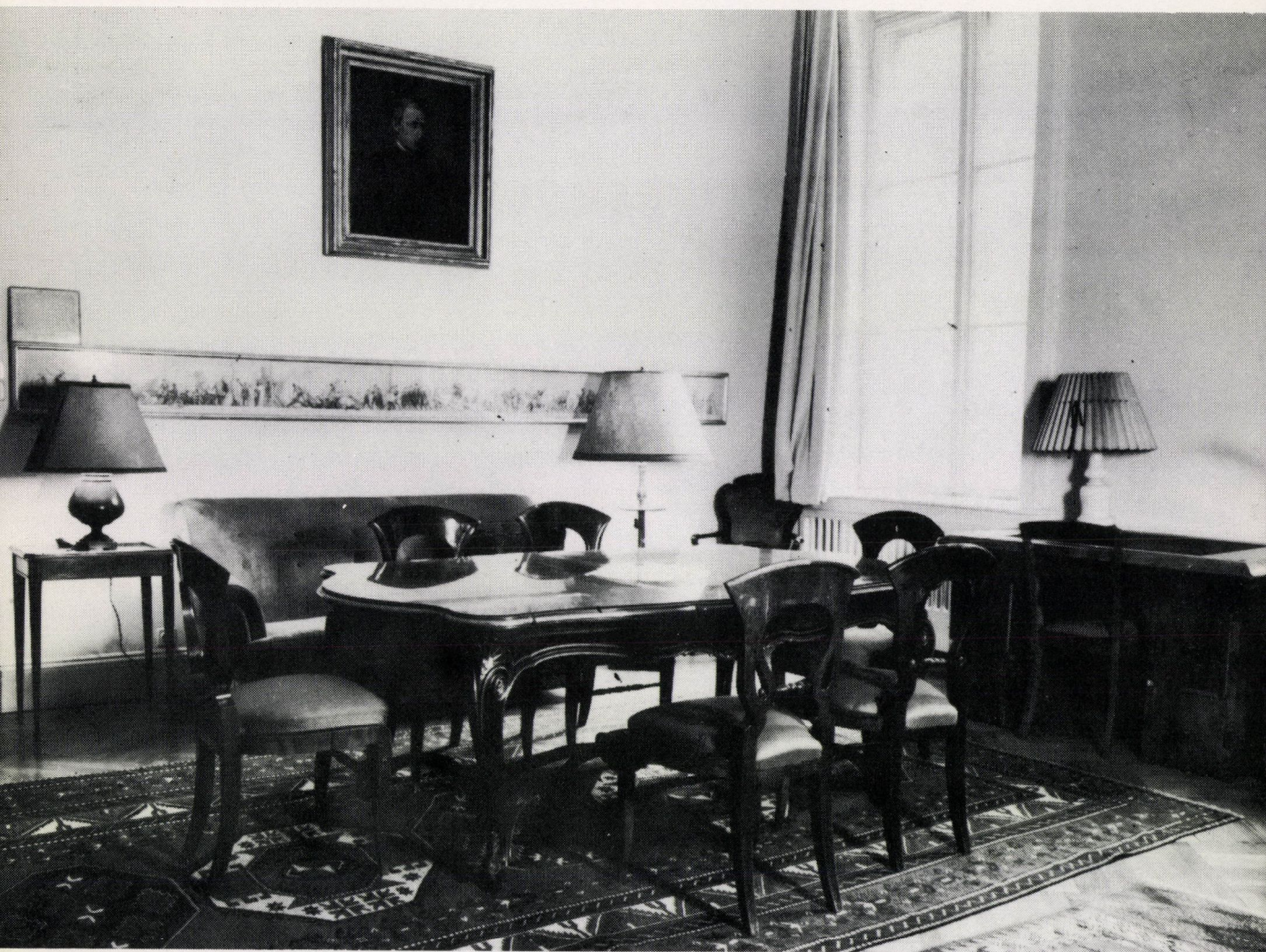
Szalay László. Székely Bertalan olajfestménye, 1864

Eötvös József. Madarász Viktor olajfestménye, 1874. A Nemzeti Múzeum letétje

Mikszáth Kálmán. Benczur Gyula olajfestménye, 1910

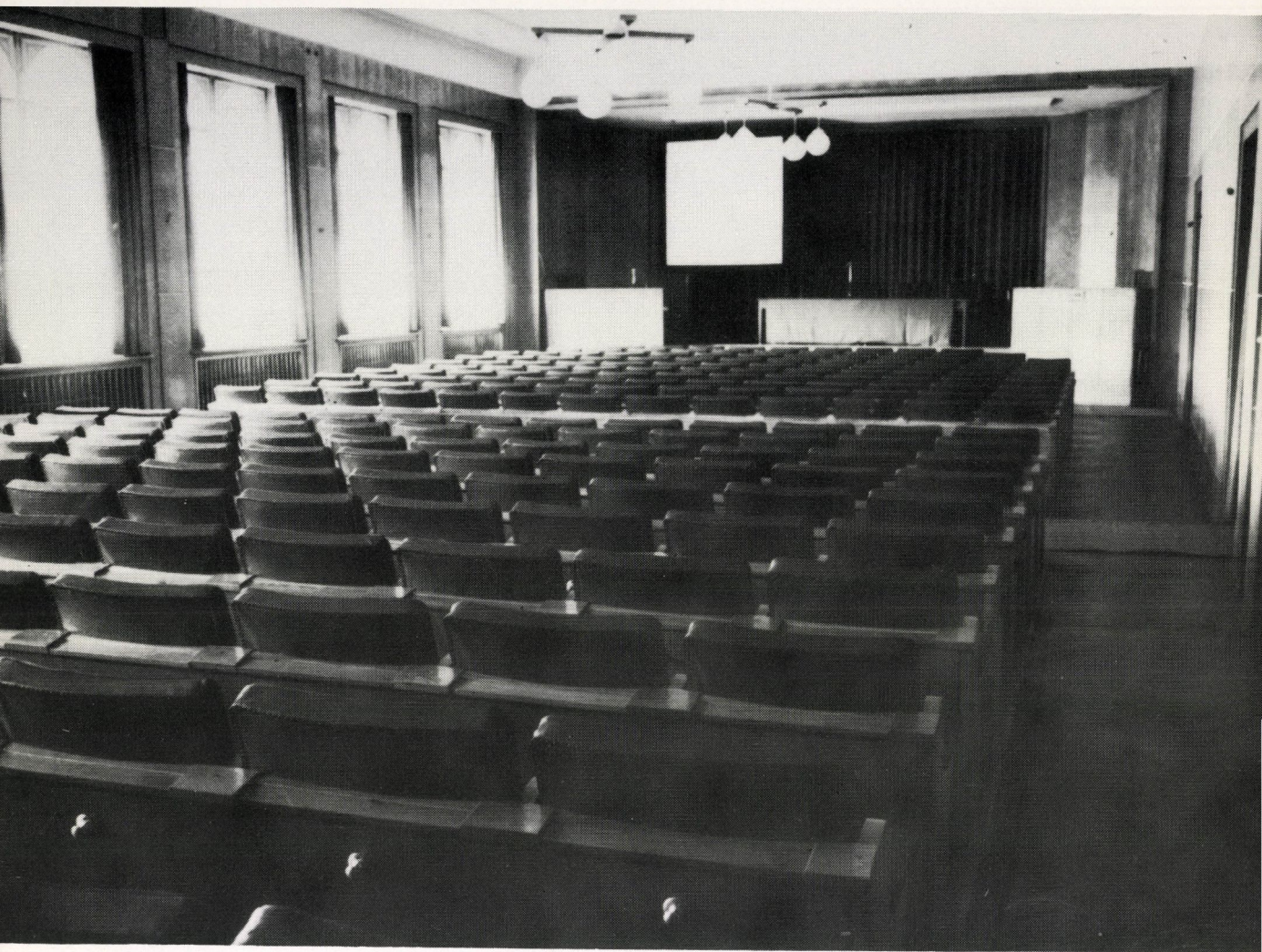
Részlet a Tudósklubból

Részlet
a lépcsőházból

Részlet
a lépcsőházból

A Nagy ülésterem

48 Ft

